

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra systematické teologie

Obor: Křesťanská výchova

Ondřej Havlena

**Pohřeb a pohřbívání jako akt milosrdenství v kontextu dějin
s ohledem na rodinnou tradici**

Diplomová práce

Vedoucí práce: ThLic. ICLic. Vladimír Filo

OLOMOUC 2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

v Třebíči dne 8. dubna 2015

.....

Děkuji vedoucímu práce za cenné připomínky, ochotu a neuvěřitelnou trpělivost. Děkuji rovněž celé své rodině za podporu, kterou mi poskytli během tvorby mé práce.

OBSAH

ÚVOD	7
1 SMRT A UMÍRÁNÍ	9
1.1 Tělesná smrt jako důsledek prvotního hříchu.....	9
1.2 Smysl křesťanské smrti	10
2 MILOSRDENSTVÍ	11
2.1 Milosrdenství ve Starém zákoně.....	11
2.2 Milosrdenství v Novém zákoně.....	12
2.3 Milosrdenství kříže.....	13
2.4 Skutky křesťanského milosrdenství.....	13
2.5 Rozdělení skutků milosrdenství.....	14
2.6 Milosrdenství Tóbita při pohřbívání mrtvých	15
3 PRAVĚKÉ POHŘBY	19
4 JUDAISMUS	22
4.1 Židovské pohřby v Písmu	22
4.1.1 Pohřeb pramatky Sáry	22
4.1.2 Pohřbívání v době Exodu a po něm	23
4.2 První churban a jeho vliv na vývoj pohřbívání.....	24
4.3 Druhý churban a pohřbívání mimo Erec Jisra'el.....	24
4.4 Chevra kadiša	24
4.4.1 Historické podmínky vzniku	24
4.4.2 Chevra kadiša v sefardských a aškenázských oblastech	25
4.4.3 Pražská chevra kadiša.....	26
4.5 Nemoc, umírání, příprava pohřbu, pohřeb a období smutku v judaismu	27
4.5.1 Nemoc, návštěva u nemocného	27
4.5.2 Osoba blízko smrti a umírající	27
4.5.3 Péče o zesnulé a jejich zaopatření	28
4.5.4 Rituální omývání	29
4.5.5 Oděv do rakve	30
4.5.6 Rakev.....	30
4.5.7 Pohřeb.....	31
4.5.8 Odchod ze hřbitova	31
4.5.9 Truchlení - avelut	31
4.6 Milosrdenství židovského pohřbu	32
5 ISLÁM	33
5.1 Nemoc, péče o nemocné.....	33
5.2 Smrt	33

5.3	Soudný den	34
5.4	Pohřební rituály v islámu.....	34
5.5	Uložení do hrobu	34
5.6	Osobní zkušenost.....	35
5.7	Milosrdenství islámského pohřbu.....	37
5.8	Případ iráckého křesťana z roku 2012.....	37
6	KŘESŤANSTVÍ	39
6.1	Pohřební ritus na území ovládaném Římany.....	40
6.1.1	Předkřesťanské období	40
6.1.2	Nástup křesťanství.....	41
6.1.3	Žárový ritus	41
6.1.4	Kostrový ritus.....	41
6.1.5	Římská doba v Čechách a na Moravě	42
6.1.6	Slované.....	42
6.1.7	Křesťanské pohřby	43
6.2	Pohřební ritus Římskokatolické církve v současnosti	43
6.2.1	Nemocní a péče o ně	43
6.2.2	Svätost nemocných.....	44
6.2.3	Úprava po II. vatikánském koncilu	44
6.2.4	Příjemci svátosti nemocných.....	45
6.2.5	Udělování svátosti pomazání nemocných	45
6.2.6	Účinky přijetí svátosti nemocných.....	45
6.2.7	Pohřební liturgie.....	46
6.3	Milosrdenství křesťanského pohřbu	46
7	POHŘEBNÍ OBŘADY	47
7.1	Pohřeb v kostele.....	47
7.2	Obřad u hrobu.....	47
7.3	Obřad v domě	48
7.4	Obřad v obřadní síni	48
7.5	Obřad před kremací	49
7.6	Krátký popis jednoho obřadu	49
7.7	Pohřeb bez obřadu	49
7.8	Sociální pohřeb – pohřeb zařizovaný obcí	51
7.9	Pohřeb kontra kremace historicko-právní dilema.....	52
8	HŘBITOVY, ROZDĚLENÍ, ZŘIZOVÁNÍ A PROVOZOVÁNÍ.....	53
8.1	Pohřebiště	53
8.1.1	Veřejná pohřebiště.....	53

8.1.2	Neveřejná pohřebiště.....	53
8.1.3	Zřizování a provozování veřejného pohřebiště	54
8.2	Hřbitovy ve správě obce - hřbitovy ve správě církve	54
8.3	Hrobník.....	55
8.4	Výkop hrobu	55
8.4.1	Bezpečnost	55
8.4.2	Parametry výkopu hrobu	56
8.4.3	Tlečí doba	57
9	HŘBITOVNÍ ARCHITEKTURA	58
9.1	Rozptylové loučky	58
9.2	Vsypové loučky	58
9.3	Urnové hroby	59
9.4	Kostrové hroby (rakvové).....	60
9.5	Hrobky	60
9.6	Kenotaf	61
10	RODINNÁ TRADICE	62
	ZÁVĚR.....	64
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	66

ÚVOD

Pracuji v pohřební službě. Někdy stačí tato strohá věta a vidím, že ten komu se tímto představuji, těžko skrývá rozpaky. Jsem zvyklý na překvapené obličejy a bohužel i na poněkud infantilní otázky. Mám pocit, že většině lidí vrtá hlavou, zda mi nevadí kontakt se zesnulými.

Proč tomu tak je? Lidé se bojí smrti, vytěšňují ji a stále více žijí způsobem, jakoby žádná smrt nebyla. *Carpe diem!* O zítřku dopředu nikdo nic neví. Jenže pouhé popírání existence smrti před ní nikoho neuchrání. Descartesovo: „*Dubito, ergo cogito, cogito ergo sum.*“ směle doplním o: „*Sum ergo moriar.*“

Jak jsem zmínil výše, jsem člověkem z praxe a ve své práci budu vycházet i ze svých zkušeností. Pohled zevnitř zajisté mou práci ovlivní a dovolí mi psát a nahlížet na věci jinak. Jsem si vědom, že takové pojetí se může stát i slabinou a příliš subjektivně zabarvit moji práci. Budu se snažit vlastní názory eliminovat do zvláštních úseků. Pokusím se najít, co je to smrt a proč je zde přítomná. Co je milosrdenství a jak se nám zjevuje. A blíže se zaměřím na pohřbívání zesnulých jako na skutek tělesného milosrdenství. Budu hledat i projevy milosrdenství v průběhu umírání, při zajišťování pohřbu, v průběhu pohřbu a po pohřbu. Pokusím se nastínit, jak probíhají obřady v judaismu, islámu a katolické církvi. V uzavřenějších komunitách očekávám větší soudržnost a starost o zajištění pohřbení souvěrce. Z vlastní praxe máme samozřejmě největší zkušenost s katolickou církvi. Naše rodinná firma přichází často do styku i s pohřby zajišťovanými muslimy, potažmo Islámskou nadací.¹ S židovským pohřbem máme kvůli vymizení židovské populace v Třebíči minimální praktické zkušenosti. Působení organizace chevra kadiša² je nám však známé a dle mého názoru podobná uskupení chybí u všech významných křesťanských církví,³ kde jakoby starost o tělo člověka, končila při jeho posledním vydechnutí a milosrdenství pro zesulé je zde často spojeno „jen“⁴ se zádušní mší svatou,

¹ V současnosti má Islámská nadace dvě centra. A to v Praze a v Brně.

² Chevra kadiša gmilut chasadim – Svatá společnost konající skutky milosrdenství, společnost dobrovolníků prokazující milosrdenství starající se o mrtvé i živé – sirotky, vdovy apod.

³ Organizace jako Charita apod. samozřejmě vykonávají spoustu záslužné práce, ale není mi známa organizace, která by se starala o přípravu těla zesulého a organizaci pohřbu. Tyto náležitosti řeší pohřební služby. A rozdíl mezi věřícím a ateistou je při úpravě setřen. Obrázky a růženec či křížek v ruce zemřelého se v rakvi objevují čím dál sporadičtěji. Častěji je-li pohřeb v kostele. V obřadních sících jen velice zřídka.

⁴ „Jen“ je myšleno velice nadneseně. Nesnažím se polemizovat o nevyčíslitelné ceně oběti mše svaté. Poukazuji jen na absenci zapojení pozůstalých do přípravy zesulého k pohřbení. Tak jako je umírání odsouváno z domu do zdravotnických zařízení, je příprava zesulých přenechávána pohřebním službám. V případě úmrtí ve zdravotnickém zařízení, jsem se během posledních pěti let setkal jen se dvěma případy, kdy si chtěla přípravu zesulého zajistit rodina osobně. Jednou z těchto dvou zesulých byla matka lékařky pracující v dané nemocnici. A domnívám se, že znalost reálií byl důvod, proč dcera volila možnost obléci si maminku sama. Druhým případem byla silná, až nezdravě, fixace na matku. Přání obléci matku projevila asi šedesátiletá svobodná dcera, která bydlela s maminkou v jednom bytě. Během komunikace s ní jsem vydedukoval, že spolu trávili prakticky čtyřia-

modlitbou či vzpomínkou. Možná že absence výraznějších rituálů, které muslimové i Židé znají, tedy rituální omývání⁵ a příprava těla k pohřbení, redukuje křesťanskou praxi v této chvíli. Zda je tomu tak se pokusím ověřit studiem odborné literatury a na případech z praxe při zajišťování tisíců pohřbů, kterých jsem se osobně účastnil.

Pokusím se popsat v hrubých rysech stav pohřbívání, s ohledem na specifika geografické lokace „rodinné tradice“.⁶ Ve své práci zkusím vysvětlit i základní odborné názvy, se kterými se při svém povolání setkávám.

Osobně nahlížím na přístup veřejnosti k dané tématice se skepsí a celý obor vidím v těžké krizi. Právě pro onu stigmatizaci a neúctu, jak k pracovníkům pohřebních služeb, tak k životu a jeho nedílné součásti, tedy smrti. Pravdou je, že padesát let pohřbívání v komunálních službách, v mnoha městech přivedlo k této profesi lidi, kteří těžce poškodili její stav. Druhým problémem jsou lidé, kteří po listopadu 1989 přišli s vidinou snadného zisku a na úrovni pohřebnictví jim vůbec nezáleží.

Zadání práce jsem si volil s ohledem na své předky. Jejich výdrž a obětavá služba lidem, v dobách které nebyly lehké, se pro mě staly inspirací.

dvacet hodin denně, a kromě dalšího sourozence a jeho rodiny se téměř s nikým nestýkaly. Naproti tomu podíl muslimů, kteří v součinnosti s rodinou či islámskou obcí úpravu realizují je 100 %.

⁵ Příprava těla je v ČR redukována na pouhé oblékání zesnulých. A i zde ubývá těch, kteří si chtějí své zesulé obléci sami či je dokonce jen vidět v rakvi před obřadem. Nové „trendy“ konzervace a balzamace, na západ i na jih od našich hranic celkem běžné, si nacházejí cestu jen obtížně. A i větší část odborné veřejnosti je nijak nadšeně nepropaguje.

⁶ Jedná se o oblast Vysočiny zahrnující třebíčsko, žďársko a telčsko.

1 SMRT A UMÍRÁNÍ

Smrt - pojem stojící v přímém rozporu se životem. Tam, kde je smrt, chybí život. „*Smrt je ukončením pozemského života*“ (KKC 1007). A přece není nic jiného k životu připnuto tak neoddělitelně jako právě smrt. „*Skutečnost umírání je tím nejbanálnějším, protože se týká všech.*“⁷ Smrt se týká každého člověka bez rozdílu.⁸ S vyrovnáváním se přijetí své konečnosti se pokoušeli poradit si i tvůrci většiny filozofických proudů. Přes svoji různost a myšlenkovou rozličnost je pro většinu velkých filozofických směrů brána snaha o uchopení života jako přípravy na smrt za hlavní praktický účel jejich bádání. A také snaha naučit se životu jako správnému způsobu umírání.⁹

1.1 Tělesná smrt jako důsledek prvotního hříchu

Smrt je důsledek hříchu (KKC 1008). Tato věta vychází z Písma svatého, jak ho v tradici vykládá učitelský úřad církve.¹⁰ Přes svoji smrtelnou přirozenost neměl člověk smrt zakusit.¹¹ Milosrdný Bůh si smrt pro člověka nepřál. Oklamáný člověk si však ve volbě mezi životem a smrtí zvolil smrt. Ta ale není trestem za hřích, ale je důsledkem odmítnutí Božího daru života.¹² „*Pohnut nekonečnou láskou, Bůh stvořil člověka a obdaroval jej nesmrtelností. Smrt se tedy musela objevit až v důsledku lidského odmítnutí.*“¹³ Stává se z ní onen poslední nepřítel, který má být přemožen.¹⁴ Svým prvotním hříchem se člověk svým způsobem dostává pod nadvládu zla. Prvotní hřích má za následek otročení pod mocí toho, kdo smrtí vládne, totiž satana.¹⁵ Osvobozením z tohoto područí byla pro nás smrt Ježíše Krista a jeho zmrtvýchvstání.¹⁶

⁷ ŠPIDLÍK Tomáš, *Věřím v život věčný, Eschatologie*, str. 97

⁸ Srov. Žid 9,27

⁹ Srov. BROŽ Jaroslav, „Moudrost k uzdravení. Setkání řecko-římské moudrosti s uzdravujícím mesiášským Učitelem – Kristem“, *Teologické texty 17* (2006), str. 142-144

¹⁰ Srov. Gn 2,17; 3,3; 3,19

¹¹ Srov. KKC 1008

¹² Srov. ŠPIDLÍK Tomáš, *Ruská idea, jiný pohled na člověka*, str. 263-266

¹³ ŠPIDLÍK Tomáš, *Věřím v život věčný Eschatologie*, str. 101

¹⁴ Srov. 1 Kor 15,26

¹⁵ Srov. Tridentický koncil: DS 1511

¹⁶ Srov. Velikonoční preface.

1.2 Smysl křesťanské smrti

Ježíš Kristus naprostým a svobodným odevzdáním se do vůle Otcovi a podrobením se smrti, důsledek dědičného hříchu přemohl.¹⁷ V kontextu velikonoc smývá se Adamovo provinění a stává se požehnáním, jak se zpívá ve velikonočním chvalozpěvu: „*Syna jsi vydal, abys vykoupil služebníka! V pravdě nezbytný byl hřích Adamův, který Kristus zahladil svou krví. Ó šťastná vina, pro kterou přišel Vykupitel tak vznešený a veliký!*“¹⁸

Křesťan ponořením do křtu umírá s Kristem a naše tělesná smrt je dovršením tohoto spojení. Ježíš v pokřtěném znovu neumírá, ale tajemně jej připojuje k jeho jediné neopakovatelné smrti. Kristova smrt nezbavila člověka jeho vlastní smrti, ale zbavila ho područí hříchu, kterým smrt vládla.¹⁹ Smrt nemá již nad člověkem moc.²⁰ Vykoupený člověk žije pro Boha.²¹

Smrt přestala být hrozbou, stala se branou do opravdového života. Smrt a utrpení²² se stalo obrazem nezištné lásky Ježíše Krista a cestou hodnou následování. Apoštol Pavel vyznává, že je třeba pro Krista denně umírat.²³ On sám se ocitá opakovaně v nebezpečí života, ne však z pokřivené touhy po dobrodružství, ale při práci na spáse svých bratrů a sester.²⁴ Pavel sám přemožen láskou touží po smrti a bytí s Kristem,²⁵ smrt však nevyhledává, ale neutíká před ní a podle Kristova příkladu statečně volí poslušnost a lásku k Otcovi.²⁶

¹⁷ Srov. KKC 1009

¹⁸ Srov. Velikonoční chvalozpěv *Exsultet*.

¹⁹ Srov. BROŽ Jaroslav, „*At' žijeme, at' umíráme, patříme Pánu*“, *Communio* 4 (2012), str. 13

²⁰ Srov. Řím 6,9

²¹ Srov. BROŽ Jaroslav, „*At' žijeme, at' umíráme, patříme Pánu*“, *Communio* 4 (2012), str. 13

²² Srov. BENEDIKT XVI., *Spe salvi*, čl. 39

²³ Srov. 1 Kor 15,31

²⁴ Srov. BROŽ Jaroslav, „*At' žijeme, at' umíráme, patříme Pánu*“, *Communio* 4 (2012), str. 17

²⁵ Srov. Flp 1,23

²⁶ Srov. KKC 1011

2 MILOSRDENSTVÍ

„*Bud' veleben Bůh a Otec našeho Pána Ježíše Krista, Otec milosrdenství a Bůh veškeré útěchy, jenž nás utěšuje v každém našem soužení, abychom mohli útěchou, kterou sami přijímáme od Boha, utěšovat ostatní v jakémkoli soužení.*“²⁷ Bůh, kterého nám Kristus zjevuje, je nazýván Otec milosrdenství. Zjevuje nám ho ve své osobě. „*Kdo viděl mne, viděl Otce.*“²⁸

Ježíš je vzorem milosrdenství. I své učedníky neustále k milosrdenství vyzýval. „*Bud'te milosrdní, jako je milosrdný váš Otec*“²⁹ Tajemství Boha „Otcem milosrdenství“, která nám zjevil Kristus, ukazují, že je nám obzvláště blízký, když trpíme nebo jsme jinak ohroženi.³⁰

Kristovo působení bylo zaměřeno převážně na lidi, kteří byli nějakým způsobem vyloučeni z tehdejší společnosti. Šlo o chudé, trpící sociální nespravedlností, nemocné, lidi zbavené svobody a hříšníky. Především tito lidé zakouší jeho lásku, která je znamením Boha. Oni jsou uzdravováni, utěšováni, je jim vracen zrak a odpouštěny hříchy. V těchto znameních, která jsou aktuální dnes stejně jako v dobách Ježíšova působení, poznáváme Otce.³¹ Co je tedy milosrdenství. Milosrdenství je láska, zjevená Otcem, skrze Syna v Duchu Svatém a má být napodobována našimi skutky lásky k bližním.

2.1 Milosrdenství ve Starém zákoně

Tajemné vyvolení Izraele, jehož prostřednictvím jsme vyvoleni i my, je spjaté s Boží věrností a milosrdenstvím, kterým Bůh znovu a znovu neváhá omilostnit svůj vyvolený národ. Bůh miluje svůj národ otcovskou a mateřskou láskou, Izrael je jeho prvorozený syn a miluje jej i láskou snoubeneckou.³² „*Především proroci Ozeáš a Ezechiel popisovali uvedenou vášeň Boha pro jeho lid prostřednictvím smělych erotických obrazů.*“³³

Hospodin však také vytýká Izraeli nevěru, pokaždé když se od něj lid odvrací a zanedbává smlouvu, kterou uzavřel s Bohem. Vždy je na jedné straně nevěra Izraele a na druhé věrnost a milosrdenství Boha, který čeká, aby mohl odpustit a znovu k sobě přivínout svůj lid. Bůh varuje ústy svých proroků, které k Izraeli posílá, vyhrožuje, ale vždy když k němu národ s důvěrou volá, odpouští mu a slibuje záchranu. Pán viděl trápení v Egyptě a vyvedl ho do

²⁷ 2 Kor 1,3-4

²⁸ Srov. Jan 14,8

²⁹ Srov. Lk 6,36

³⁰ Srov. Jan Pavel II., *Dives in misericordia*, čl. 1

³¹ Ibid čl. 3

³² Srov. Oz 2

³³ Benedikt XVI., *Deus caritas est*, čl. 9

země zaslíbené. I tam slyšel bolesti a nářky utiskovaných Izraelitů pod nadvládou pohanů, kteří věděli, že porušili smlouvu a prohřešili se modloslužbou. Vždy, když se potom Izrael dovolával Boží věrnosti a lásky, když volal, aby nevzpomínal na jeho provinění.³⁴ Hospodin se smilovával, odpouštěl, navracel milost a znovu potvrzoval smlouvu. Touto smlouvou, která byla pro Izrael darem a milostí, byl vždy Hospodin vázán a vždy ji plnil.³⁵ Sám se představuje, když volá: „*Hospodin, Hospodin, Bůh plný slitování a milostivý, shovívavý a nejvyšší věrný.*“³⁶ Milosrdný Bůh, který odpovídá věrností na nevěru, odpuštěním na zradu a s láskou pečuje o svůj lid, to je Bůh Izraele. Při ohlédnutí se po projevech milosrdenství prokazovaném Izraeli v průběhu dějin, zní Ježíšova odpověď Filipovi ještě srozumitelněji.³⁷

2.2 Milosrdenství v Novém zákoně

V podobenství o marnotratném synu lze sice spatřit některé analogie s nevěrou celého izraelského národa, daleko více se mi ale zdá býti zaměřeno spíše na osobní rozměr vztahu k Bohu. Jakoby vztah starozákonní: „*Bůh – vyvolený národ*“ byl posunut na intimnější vztah: „*Bůh – člověk (já)*“.

Důstojnost synovství je po odchodu z otcova domu pošpiněna a promrhána. Celé dědictví je utraceno a syn nemá ani co jíst. Nemohl si vzít ani to, co měla nečistá zvířata. Podobenství vyjadřuje nejhlubší pád, celá důstojnost člověka naprosto pošlapaná. Bez peněz, beze cti, bez přátel. Zůstal naprosto opuštěný. Vzpomínal na dům svého otce, porovnával svoji situaci s životem služebníků v domě jeho otce a udělal to nejdůležitější. Rozhodl se vrátit. „*Vstanu a půjdu (...)*“.³⁸ Syn cítil, že není hoden svého Otce, že svým chováním ztratil právní nárok býti synem. Otec (Bůh) však čekal na svého milovaného syna a hned jak ho spatřil, pohnut soucitem mu běžel vstříc. Nevyčítal, nevzpomínal na provinění, jen se radoval z návratu syna, který „*byl mrtev a zase žije*“.³⁹ Navrátil mu důstojnost syna, rehabilitoval jeho pochroumané lidství a přijal ho do své náruče.⁴⁰

Podobenství je svědectví o svobodné vůli, kterou nám Bůh dal. I když ho bolí a trápí synův odchod, respektuje ho. Vyhlíží a doufá v jeho návrat, nezapomíná. Ještě více však svědčí

³⁴ Srov. Ž 25(24)

³⁵ Srov. Jan Pavel II., *Dives in misericordia*, čl. 4

³⁶ Ex 34,6 in KKC 210

³⁷ Srov. Jan 14,9

³⁸ Srov. Lk 15,18

³⁹ Srov. Lk 15,32

⁴⁰ Srov. Jan Pavel II., *Dives in misericordia*, čl. 6

o Boží lásce a o Božím milosrdenství, které neodmítá, není uražené a nepřipomíná synovi jeho chyby, ale v případě jeho touhy po opravdovém návratu mu běží naproti. Prožitek syna, který začal vidět svoji situaci pravdivě, svědčí i o pravé pokoře. Pravé milosrdenství se neprojevuje obrácením pozornosti na zlo a špatnosti, ale navrácením důstojnosti a obnovením stavu milosti. Je to láska, která není přemožena zlem, ale přemáhá „zlo dobrem“.⁴¹

2.3 Milosrdenství kříže

Skrze dřevo kříže, v hodinu, kdy se zdá, že moc zla dosáhla vrcholu, přišlo milosrdenství na tento svět. Syn člověka nevinný, poslušný a přesto přibitý na kříž, přináší Otci tu nejvyšší oběť. Z posledních sil se modlí za ty, kteří ho křižují, za nás. Bůh nemůže jinak, odmítnutí Adamovo, Ábelova krev, hříchy, rouhání a urážky celého světa křičí k Bohu. To vše zahlazuje výkupná oběť Ježíše Krista. Vrcholně spravedlivý Bůh „lapy“ do pasti svého milosrdenství. Člověk nemá, co by nabídl za svoji záchranu. Boží spravedlnost nemůže přijmout menší zadostiučinění než to nejvyšší. A Boží milosrdenství nemůže nepřinést tuto oběť. Bůh je láska, láska dokonalá, sebeobětující se až do krajnosti. Potupa kříže a zdánlivé vítězství smrti je labutí písní její vlády. Kristovo vítězství onoho nedělního rána zpřetrhalo pouta, kterými bylo lidstvo spoutáno pro svoje spojení s Adamem. Kristus - nový Adam - od smrti osvobozuje a pro spojení s ním jsme vykoupeni a nazváni Božími dětmi.

2.4 Skutky křesťanského milosrdenství

„Vpravdě pravím vám: Co jste učinili jednomu z nejmenších těchto mých bratří, mně jste to učinili.“⁴² Láska je projevována skutky. Není-li láska následovaná skutkem, jde o prázdný džbán, zvon bez srdce, studnu bez vody. Apoštol Jakub o milosrdenství říká: „Soud bez milosrdenství pro toho, kdo neprokázal milosrdenství. Ale milosrdenství vítězí nad soudem. Co to pomůže, moji bratři, říká-li někdo, že má víru, ale nemá skutky? Když bratr nebo sestra nebudou mít do čeho se obléci a budou mít nedostatek denní obživy, a někdo z vás jim řekne: ‚Tak s Pánem Bohem! Zahřejte se a najezte se‘ - ale nedáte jim, co potřebují pro své tělo, co je jim to platné?“⁴³ Naproti tomu sebevětší skutek bez lásky, nic neprospěje.⁴⁴ Vztah mezi láskou

⁴¹ Jan Pavel II., *Dives in misericordia*, čl. 6

⁴² Srov. Mat 25, 40

⁴³ Jak 2,13-16

a milosrdenstvím krásně rezonuje ve slovech sv. Faustyny Kowalské: „*Láska je květ, a milosrdenství plod.*“⁴⁵

Ježíš učil o povinnosti prokazovat milosrdenství. „*Blahoslavení milosrdní neboť oni dojdou milosrdenství.*“⁴⁶ Ježíšova slova z horského kázání ukazují přímou cestu, jak se stát příjemcem Božího milosrdenství. Jeho slova z úvodu této kapitoly jsou zase důkazem, že každý, kdo milosrdenství poskytuje, jej zároveň i přijímá. Dokonce i ve chvílích, kdy zpětná vazba chybí a obdarovaný nemůže ani poděkovat,⁴⁷ máme jistotu, že Kristus si vše bere osobně. Co je prokázáno tomu nejmenšímu, je prokázáno jemu.⁴⁸

2.5 Rozdělení skutků milosrdenství

Dle KKC jsou skutky milosrdenství činy lásky, kterými pomáháme bližním v jejich tělesných nebo duševních potřebách.⁴⁹ Církev tradičně rozděluje tyto skutky na duchovní a tělesné. Mezi skutky duchovního milosrdenství řadíme:

- poučovat neznalé
- poradit nerozhodným
- utěšovat zarmoucené
- napomínat hříšníky
- odpouštět ubližujícím
- trpělivě snášet křivdy
- modlit se k Bohu za živé i mrtvé

Skutky tělesného milosrdenství jsou tyto:

- sytit hladové
- napojit žíznící
- obléci nahé
- dát nocleh pocestným

⁴⁴ Srov. 1. Kor 13,1-13

⁴⁵ RÓŻYCKI Ignacy, *Boží milosrdenství*, str. 11

⁴⁶ Srov. Mt 5,7

⁴⁷ V případě této práce se úplně podbízí jako příklad pohřbívání zesnulých.

⁴⁸ Srov. Mat. 25, 40

⁴⁹ Srov. KKC 2247

- navštěvovat nemocné
- navštěvovat vězněné
- pohřbívat mrtvé

Ve shodě s tématem své práce se podrobněji zaměřím na poslední ze skutků tělesného milosrdenství – pohřbívání zesnulých. Krásným příkladem z Písma je milosrdenství Tóbita, který neváhá nasadit svůj majetek i život při pohřbívání svých izraelských bratří.

2.6 Milosrdenství Tóbita při pohřbívání mrtvých

Deuterokanonická kniha Tobijáš nás zavádí do doby, kdy Asyřané dobili severoizraelské království a značnou část jeho obyvatelstva přesídlili. Kniha není přesným historickým popisem událostí. Jsou v ní nepřesně uváděna jména, místopis i dějinné události. Význam knihy je v poselství o Boží věrnosti a zkouškách zakoušených při dodržování smlouvy v diaspoře.

Úvod knihy začíná představením Tóbita⁵⁰ z kmene Neftalího, popisuje jeho rodokmen a ve druhém verši i to kým, odkud a kam byl odvečen. Tóbit dále zdůrazňuje svou věrnost Hospodinově zákonu, navzdory odpadnutí celého Neftalího kmene, který obětoval „galilejskému býčku“, kterého v Danu nechal vyrobit král Jarobeám.⁵¹ Předkládá výčet svých skutků, které konal, dokud byl ještě v Izraeli. Mluví o důsledném plnění Mojžíšova zákona, respektu k Jeruzalémskému chrámu, jako k vyvolenému místu, kde Izrael obětuje Hospodinu. Vyjmenovává, jak odevzdával desátek kněžím a z peněz za druhý desátek ze své úrody pomáhal vdovám, sirotkům a přistěhovalcům. Ve své dospělosti si vzal za manželku Chanu, ženu ze svého rodu⁵² a zplodil s ní syna Tobijáše.⁵³

Po svém odvečení do Asýrie dále pamatuje na Hospodina a nejí pokrmy pohanů, jako jeho bratři, kteří opět odpadají k modloslužbě. Vykořeněním národa a přesídlením jeho části na jiné místo předcházeli dobyvatelé pokusům o vzpoury. V cizím prostředí je těžké dodržovat přikázání a předpisy. Velká část Izraelitů odpadá a požívá pokrmy pohanů. Tóbit vykazuje svoji věrnost, rozlišuje čisté a nečisté, dodržuje předpisy a odolává tlakům okolí. Dává si do

⁵⁰ Tóbit – etymologicky zkrácenina jména Tobias počestně Tobijáš (z hebrejského Tóbi-jáhú což znamená Hospodin je dobrý). Srov. BIČ MILOŠ, *Výklady ke starému zákonu V.* str. 20

⁵¹ Srov. Tób 1,5

⁵² Jeho zbožnost se projevuje i starostí o udržení čistého manželství. Snaží se, aby se národ nerozplynul v cizím prostředí, bere si tedy za ženu příslušnici vyvoleného národa. Řídí se příkladem praotců. Srov. Gn 24,4 28,2

⁵³ Srov. BIČ Miloš, *Výklady ke starému zákonu V.* str. 23

souvislosti dodržování přikázání s požehnáním při jeho podnikání a přízni u krále. Král ho pověřuje vyřizováním svých obchodních záležitostí. Tóbit toho podnikavě využívá a část svého majetku (nemalou⁵⁴) si ukládá u přítele Gebaela v Médii.⁵⁵ V Ninive svého jmění užívá ke konání milosrdenství. Mimo sycení hladových a odívání nahých zmiňuje pohřbívání mrtvých, kteří byli neuctivě pohozeni za hradby Ninive.

„Za dnů Šalmaneserových jsem vykonal mnoho milosrdenství svým bratřím, těm, kdo byli z mého pokolení. Dával jsem svůj chléb hladovějícím a oděv nahým, a když jsem se dozvěděl, že někdo z mého národa zemřel a byl pohozen za ninivské hradby, pohřbil jsem ho.“ (Tób 1,16-17)

Za dnů dalšího vládce krále Sancheriba se situace dramatizuje. Tóbit již nemůže cestovat do Médie za obchodem, ztrácí tím své postavení a finanční profit. Ve službě bližním a v prokazování milosrdenství ale vytrvává a pohřbívá dál těla popravených Izraelitů. Krále popisuje jako prchlivého zuřivce, před kterým nikdo není v bezpečí. Tóbitova obětavá služba zemřelým vychází z židovského vztahu k mrtvým tělům. Jen těla největších zločinců zůstávala bez pohřbení a byla roztrhána psy a dravci. Vykopání a rozmetání kostí mrtvých nepřátel bylo nejtěžším trestem, úplným vymazáním z paměti lidí. Pohřbení mrtvých patřilo k základní náboženské praxi,⁵⁶ proto v tomto počínání Tóbit pokračuje, i když tím na sebe přivolává hněv krále, kterému jeho činy nezůstávají utajeny. Je udán občany Ninive. Ve strachu před králem Tóbit prchá a skrývá se. Veškerý jeho majetek je zabaven, jen manželka a syn Tobijáš zůstávají na svobodě. Sám král je však brzy zavražděn svými syny.⁵⁷

S novým králem objevuje se postava Tóbitova synovce Anchíkara, kterému byl navrácen vysoký úřad v zemské správě.⁵⁸ Díky němu se Tóbit mohl vrátit zpět do svého domu a ke své rodině.

Po návratu, který připadl na jeden ze židovských svátků,⁵⁹ vystrojil Tóbit ve svém domě hostinu a vyzval syna, aby zašel do ulic města a přivedl hladové bratry, kteří byli věrni Hospodinu, aby jedli spolu s nimi. Tobijáš se vrátil se zprávou o nálezu zavražděného Izraelce, který ležel pohozený na tržišti. Aniž by okusil jediné sousto, Tóbit vstal a vyrazil odnést mrt-

⁵⁴ Deset talentů stříbra asi 300kg, tato suma se ukáže jako důležitá pro další děj knihy, který se již týká jeho syna Tobijáše.

⁵⁵ Srov. Tób 1,14

⁵⁶ Srov. 2 S 2,5; Sír 7,33 38,16

⁵⁷ Srov. Tób 1,15-20

⁵⁸ Srov. BIČ Miloš, *Výklady ke starému zákonu V.* str. 26

⁵⁹ Jednalo se o radostný svátek letnic, radovat se před Hospodinem měli všichni v domě. Pán jeho rodina služebnictvo i otroci a navíc i vdovy, sirotci a další nuzní lidé bez ochrany.

vé tělo z tržiště a uložil ho do jednoho domku. Po západu slunce, kdy začínal nový den,⁶⁰ vykopal hrob a pohřbil ho. Jeho sousedé se mu smáli a podivovali se nad jeho nebojácností. *Moji sousedé se mi posmívali. Říkali: „Vůbec se nebojí. Už jednou kvůli této věci po něm pátrali. Měl být zabit, ale uprchl. A hle, zase pohřbívá mrtvé.“* (Tób 2,8)

Protože byl znečištěn kontaktem s mrtvým tělem, provedl Tóbit rituální očistu, nevrátil se do domu, ale ulehl u zdi na nádvoří. Ležel tak nešťastně, že mu do očí napadal ptačí trus a on oslepl. Nedokázal mu pomoci žádný lékař. Během následujících dvou let se o něj staral již zmíněný synovec Anchíkar.

Oslepený Tóbit je poté odkázán na výdělek své ženy Chany. V okamžiku, kdy však naráží na podezřelý výdělek, odmítá ho. Kozlík, kterého dostala, představuje nikoliv prémii, ale cosi špatného a nepatřičného.⁶¹ Jeho žena se mu protíví, v jejích očích zůstalo milosrdenství, které Tóbit prokazoval druhým neodměněno. Měla tak podle svého mínění právo využitých jiných, avšak nedovolených výhod, které jsou v příběhu symbolizovány kozlem. Její muž však těmto svodům odolává a zůstává věrný.⁶²

Trpící Tóbit se obrací k Bohu, neodvažuje se mu předkládat své dobré skutky, jen se omlouvá za hříchy a provinění své a svých otců. Sklání se před Bohem a vyznává jeho spravedlnost, přijímá jeho soudy jako správné. Žádá jen o jediné, aby nebyl ponechán posměchu a hanobení. Prosí Boha, aby od něj neodvracel svou tvář a nechal jej zemřít.⁶³ V tomto postoji se nabízí paralela a trpělivým Jobem, i ten se neprotíví Hospodinu a raději si přeje zemřít.⁶⁴ Podobně jako Job i Tóbit dojde nakonec odměny za svou věrnost. Jsou uzdraveny jeho oči, zemře v pozhnaném věku a je slavně pohřben.⁶⁵

Postava Tóbita odráží život v diaspoře. Jeho příběh zachycuje zoufalství rozptýleného lidu, který nemá nic, vlast je daleko, domovy vypleněny. Přirozeně se snaží zapustit kořeny v místě své nové lokace. Oč jednodušeji to lze, zavrhně-li se víra a obyčejje otců. Dokonalá asimilace je však hrozbou pro vyvolený národ a Hospodinův kult. Kniha Tobijáš nabádá k dodržování Hospodinova zákona, lid smlouvy přitom trpí a přibývá mučedníků,⁶⁶ ale věrnost Hospodinu nakonec dojde odměny.

⁶⁰ Hrob kopal až po západu slunce kvůli svátku. Jakmile skončil sváteční den, mohl začít kopat a neznečistil tak slavnost.

⁶¹ Srov. Gn 38,17-20; Sd 14,20

⁶² Srov. BIČ Miloš, *Výklady ke starému zákonu V.* str. 28

⁶³ Srov. Tób 3,1-6

⁶⁴ Srov. Jb 13,14

⁶⁵ Srov. Tób 14,2

⁶⁶ Srov. 2Mak 6,18-7,42

Ve svém díle předkládá Tóbit svědectví prokazování milosrdenství těm nejpotřebnějším. O tom, že to dělá čistě a nezištně nemůže být pochyb. Vždyť jak může poděkovat mrtvý, který nikoho nemá. Co získá člověk, jemuž se ostatní smějí a udávají ho za skutek lásky, který neváhá konat. Vlastní majetek a život jsou pro něj méně než Hospodinův předpis. Celým příběhem a hlavně postojem Tóbity se nesou Ježíšova slova: *Tak i vy, když učiníte všechno, co vám bylo přikázáno, řekněte: „Jsme jenom služebníci, učinili jsme to, co jsme byli povinni učinit.“ (Lk 17,10)*

3 PRAVĚKÉ POHŘBY

Zajímavě reflektuje smrt Jiří A. Svoboda⁶⁷ ve své knize *Čas lovců*. Dle Svobody je to objev a definice času, co vymezuje naše chápání smrti i strachu z ní. I rozdílné pojetí času v rozdílných kulturách pak mohou ovlivnit pohled na pohřební rituály.⁶⁸

Další Svobodova práce *Paleolit a mezolit: Pohřební ritus* mapuje pohřební ritus těchto období. Již v úvodu své práce se podivuje nad množstvím neporušených pohřbů z těchto období. Vysvětluje to dřívější snahou vidět v každé alespoň částečně anatomické podobě skeletu záměrný akt. Po přijetí úmyslnosti tokového uložení lze snadněji přiložit hypotézu či teorii o tehdejších životě. V současnosti, kdy jsou tyto předpoklady podrobeny kritice důkladněji, se zkoumá, jak možnost záměrného uložení, tak krajinné předpoklady a geologické změny. Vzhledem k možnostem krajiny je nutno posoudit, zda bylo pochováváno do hlubších jam nebo kde to podmínky (např. permafrost) nedovolily a hrobové jámy byly mělké či vůbec neexistovaly. U těchto hrobových lůžek pak docházelo k ochraně těl jinými způsoby. Nálezy z Pavlova nebo Předmostí dokazují schopnost mamutích lopatek vytvořit ochranu pro takový pohřeb.⁶⁹

Právě stopy paleolitických pohřbů, které na našem území nacházíme, odhalují pohřbívání do mělkých hrobů. Bohuslav Klíma⁷⁰ je označuje jako „hrobová lůžka“. Důvodem tohoto mělkého pohřbívání je patrně masivní rozsah permafrostu na našem území. Ochrana hrobů byla tedy řešena jinak. „Efektivní ochranu vytvářejí mamutí lopatky, jak to dokládají hroby DV 3, Pavlov I a zřejmě i DV 4 a Předmostí“.⁷¹ Použití zvířecích kostí nebo kamenů nahrazuje nedostatečné prohloubení.

Záhadou zůstávají prvky milodarů, tedy předmětů záměrně vkládaných do hrobu, určených snad k cestě či pobytu na onom světě. Symbolické myšlení je jedním s výhradních projevů lidství, a tak prokázaná existence těchto předmětů v jiných hrobech, zvláště pak neandrtálských by narušila tuto výlučnost u naší lidské formy. Doposud však takový předmět nebyl u jiného druhu prokázán jako úmyslně vložený. Různé formy milodarů, které nacházíme v mladopaleotické době, mušle, provrtané kosti a zvířecí zuby, zbraně a jiné umělecké předměty by již na toto cítění ukazovaly. Celý problém neandrtálských pohřbů je do dneška ostře

⁶⁷ Jiří A. Svoboda český archeolog a paleoetnolog, docent Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

⁶⁸ Srov. SVOBODA Jiří A., *Paleolit a mezolit: Pohřební ritus*, str. 13

⁶⁹ Ibid. str. 15-17

⁷⁰ Bohuslav Klíma český geolog a archeolog. Zabýval se především obdobím paleolitu.

⁷¹ Srov. SVOBODA, Jiří A., *Paleolit a mezolit: Pohřební ritus*, str. 15

diskutovaným tématem majícím své odpůrce i příznivce. Jejich záměrnost není některými autory v některých případech zpochybňována, ale je vykládána jen jako projev citového vztahu k zemřelému.⁷² Svoboda ve své práci předkládá i názory R. H. Gargetta, který ve svém výzkumu srovnával dochované kosterní zbytky zvířat a neandrtálců. Podle něj dochází k nálezům podobně zachovalým skeletů fauny, kde o záměrnosti proto nelze uvažovat. Ve svých výzkumech dochází k teorii, že u neandrtálců se tedy také nejedná o záměrné pohřbívání. I při nálezech tzv. milodarů v okolí skeletů je třeba postupovat nanejvýše kriticky a obezřetně. Jakkoli se v okolí koster vyskytují, nelze dokázat jejich záměrnost. Nastupují vášnivé diskuze v kontextu možnosti neandrtálských pohřbů o schopnosti symbolického myšlení i u jiné formy Homo než sapiens. Zatím se zdá, že ač má teorie o záměrnosti své zastánce, vždy se objeví kritická zkoumání podávající opačná vysvětlení. Řešení se snaží nabídnout P. Chase a H. Dibble připouštějící záměrnost pohřbu, ale bez toho, že by musel mít nutně i symbolický význam.⁷³

Nálezy kosterních pohřbů svědčí i o pozdějším působení geologických procesů. Docházelo k posunům celých vrstev sedimentů, dále k mrazovým jevům a deformacím původních hrobů. Při archeologických vykopávkách byly zjištěny i fraktury lebek vzniklé geologickými posuny, a tyto pak byly interpretovány jako smrtelná zranění. Při nálezem nacházíme svědectví o výskytu šelem na našem území. Podle stop na následně poškozených kosterních hrobech z tohoto období, tedy moravského gravettien, (přibližně 30 - 20 tis. let BP, těžiště zhruba 27 - 24 tis. let BP) lze doložit výskyt lišek, rosomáků, vlků, hyen a medvědů.⁷⁴

Některé posuny koster lze pak vysvětlit následnou činností člověka. A to jak neúmyslnou, tak i záměrnou od rituálů až po kanibalismus. U všech těchto nálezů zase můžeme polemizovat o záměrnosti. Mám na mysli zvláště kefalický kult a možná prvotní žárové pohřby. U obou nelze vyloučit, že k nim došlo i bez úmyslu.

Pohřby z těchto období nemají pro moji práci žádný velký význam. Jsou však cenným dokladem o vývoji a výskytu lidské rasy, nemocech, zraněních, stravě a životě dávných lidí. Potazmo i o predátorech, kteří hroby narušili a v neposlední řadě i o vývoji krajiny.

Počátky pohřbívání jsou skryty v dávných časech. Svědectví, které vydávají odkryté hroby, dokazují citová pouta a snahu nezanechat své zesnulé napospas živlům. Možná, že milodary vkládané do hrobů jsou projevem primitivní formy milosrdenství. To co je, ale z chování našich prapředků více než zřejmé je vědomí sounáležitosti jdoucí za hranici života. Sta-

⁷² Srov. SVOBODA, Jiří A. *Paleolit a mezolit: Pohřební ritus*, str. 19

⁷³ *Ibid.* str. 15

⁷⁴ *Ibid.* str. 17

rost o mrtvé tělo a úcta prokázaná mu tím, že jej pohřbili. Jakoby lidství klíčilo z hrobu pod mamutí lopatkou.

4 JUDAISMUS

Lid staré smlouvy byl naším předchůdcem v mnohém. Vždyť díky tomu, že si jej Hospodin vyvolil, mohli jsme skrze Židy poznat i Jeho. Naše kultura bývá označována jako žido-křesťanská, máme-li s Židy společné kořeny, měli bychom se zajímat i o jejich zvyky a obyčeje. Vždyť Ježíš Kristus zde na zemi byl členem izraelského národa. Již 28. dubna 1980 zaznělo v prohlášení německých biskupů: „*Kdo se setkává s Ježíšem Kristem, setkává se s judaismem.*“⁷⁵

4.1 Židovské pohřby v Písmu

Jak Židé ukládali své zesnulé? Už od pradávna přistupovali k tělům svých zesnulých s úctou. Spjatí člověka jako pomíjivého tvora, stvořeného z hlíny a jeho návrat do lůna země,⁷⁶ je vyjádřen již v Gn 2,7 a větou, kterou slýcháme i na Popeleční středě: „*(...) pamatuj, že jsi prach a v prach se navrátíš.*“

4.1.1 Pohřeb pramatky Sáry

Sára je jediná žena v celé Bibli, jejíž věk je nám znám. Neznáme věk Evy, pramáti všech živých, neznáme ani věk Panny Marie. Tato „zvláštní výsada“ je určena jen pro Sáru.⁷⁷ Je známo místo, kde zesnula. Jedná se o město později nazvané Chebrón.⁷⁸ Abraham přišel, aby zesnulou oplakával. Smutek projevovaný nad zesnulým měl u Hebreů svá přesná pravidla, „*šlo o zpěv písní, truchlivé úpění, bití v prsa atd.*“⁷⁹ Nejednalo se o projevy zoufalství, šlo o zármutek nad rozloučením se s blízkou osobou. Víra v Boha, Pána života i smrti, dodávala sílu a naději, že nenechá své věrné bez pomoci. Abraham jde k Chetejcům, obyvatelům tohoto kraje a žádá je o místo k pohřbení manželky. Vyznává, že je cizinec, přistěhovalec, který nemá svou půdu, kam by zesnulou uložil. Při Abrahamově jednání s Chetejci si můžeme všimnout několika indicií. S Abrahamem je jednáno s úctou, je osločován Pane, sám praotec takto nikoho neosloví. Jsou mu nabízeny ty nejlepší hroby. Tato věc má hlubší význam, Chetejci nabízejí svoje hroby, svoje způsoby pohřbení potažmo Abrahamovi nabízejí: „*Buď jeden z nás.*“

⁷⁵ Srov. ORLÍK Karel, *Zápas o zemi zaslíbenou*, str. 60

⁷⁶ Srov. STEJSKAL David, ŠEJVL Jaroslav, *Pohřbívání hřbitovy*, str. 292

⁷⁷ Srov. BIČ Miloš, *Výklady ke starému zákonu I.* str. 113

⁷⁸ Srov. Gn 23,2

⁷⁹ Srov. BIČ Miloš, *Výklady ke starému zákonu I.* str. 113

Přijmi naše způsoby, naši víru.“ Abraham využívá jejich svolení k pohřbení, ale nic jiného. Z řeči Chetejců vybírá to, co se mu hodí, znovu prokazuje svůj diplomatický i obchodnický talent, jako ve chvíli, když smlouval s Hospodinem o Sodomu a Gomoru.⁸⁰ Má souhlas k pohřbení, ale dál trvá na tom, aby si mohl půdu na hrob koupit. Odmítá přijmout pole s jeskyní darem, nechce se stát chetejským vazalem a trvá na koupi za stříbro. O cenu nesmlouvá a hned požadovaných 400 šekelů stříbra vyplácí. Poprvé je ve Starém zákoně zmíněn hrob, poprvé se Abraham stává vlastníkem části zaslíbené země. Vidí, že Hospodinovo zaslíbení se začíná vyplňovat a neohroží je ani smrt.⁸¹ Abraham zapouští kořeny v zaslíbené zemi, získává svůj hrob. Tam kde jsou hroby našich blízkých, tam je náš domov. Uhájil svoji víru, důvěřoval Hospodinu a spatřil naplňování jeho zaslíbení.

4.1.2 Pohřbívání v době Exodu a po něm

O vlivu pobytu v Egyptě svědčí i příprava zesnulých Jákoba⁸² a Josefa. Výslovně se píše o balzamací i o době, jak dlouho trvala. Jákoba na jeho žádost Josef dopravil do Kanaánu a pohřbil do jeskyně. O Josefovi je psáno, že když zemřel ve věku 110 let, byl nabalzamován a uložen do rakve. Předtím zavázal své syny, aby jej až Bůh vyvede Izrael z Egypta, přenesli také do země zaslíbené.⁸³

Odchod z Egypta, čtyřicet let na poušti s omezenými zdroji a na cestě, umožní asi jen jediný způsob pohřbívání. Zahrabat tělo do písku a případně kameny ochránit místo před zvěří. Co ale způsob pohřbívání v zemi Kanaánské v dobách, které následovali? Zprávy o úmrtí a pohřbech v Písmu (Starý zákon) si jsou velice podobné. „(...) zemřel a byl připojen ke svému lidu. Pohřbili ho, na poli, u cesty, v jeskyni (...)“ atd. Často je zdůrazňováno osobní vlastnictví pozemku, na kterém je mrtvý pohřben. Vystává nám představa důstojného omytí, pomazání mastmi, zavnutí do plátna a uložení do země či skalního hrobu. Kremace nebyly v Izraeli zvykem. Jen jako trest nebo když 1. kniha Samuelova v 31. kapitole popisuje smrt Saula a jeho synů, zmiňuje spálení jejich těl. „Spálili je a uložili v Jabeši pod stromem.“⁸⁴ Zajímavé je, že když 1. kniha Kronik popisuje v 10. kapitole stejnou událost, zmínku o spálení jejich těl již neobsahuje.⁸⁵

⁸⁰ Srov. Gn 18,22-33

⁸¹ Srov. BIČ Miloš, *Výklady ke starému zákonu I.* str. 113-115

⁸² Srov. Gn 50,2

⁸³ Srov. Gn 50,24-26

⁸⁴ Srov. 1Sam 31,12-13

⁸⁵ Srov. 1Kronik 10,12

4.2 První churban⁸⁶ a jeho vliv na vývoj pohřbívání

Vraťme se však o několik století zpět. Změnou ve formě pohřbívání se stalo babylónské zajetí. Není již možné ukládat těla do skalních hrobů na půdě, kterou dotyčný nebo jeho rodina vlastní. V exilu dochází ke zřizování společných centralizovaných pohřebišť a pohřbívá se přímo do země. Ve velkém se objevuje označování hrobů kamennými náhrobky (*macevami*). Vznikají židovské hřbitovy.⁸⁷

4.3 Druhý churban a pohřbívání mimo Erec Jisra'el⁸⁸

Po churban bajit šeni⁸⁹ a rozptýlení židů do všech částí římského impéria ba i za jeho hranice se pohřbívání mění ještě výrazněji. Více se prosazuje úloha organizace chevra kadiša.

4.4 Chevra kadiša

Pohřbívání bylo záležitostí ba přímo povinností nejbližších členů rodiny „...jsem jediný syn svého otce a nerad bych zemřel, nechci, aby se otec a matka kvůli mně celý život až do hrobu trápili: Nemají jiné syny, kteří by je pochovali“ (Tob 6,15). „Jinému řekl: Pojď za mnou. Ten mu řekl: Dovol mi, abych šel napřed pohřbít svého otce.“ (Lk 9,59). „Jiný učedník mu řekl: Pane, dovol mi, abych šel napřed pohřbít svého otce.“ (Mt 8,21). V případě, že nebylo nikoho z rodiny, kdo by mohl pohřbení obstarat, ujal se služby nějaký dobrodinec (srov. Kniha Tobiáš) nebo komunita.

4.4.1 Historické podmínky vzniku

Během židovských svátků připutovalo do Jeruzaléma velké množství Židů žijících mimo hlavní město. Ať už z židovského království nebo z diaspory. Bylo přirozené, že někteří z nich během svátků zemřeli. Příbuzní zesnulých, kteří chtěli během svátků vstoupit do Chrámu, nemohli mrtvé pohřbít. Podle židovských předpisů znečistoval i samotný kontakt s mrtvolou a tato nečistota by jim bránila ve vstupu. Situace vyústila ve vznik skupin oběta-

⁸⁶ Churban - zkáza, zničení. Specificky se vztahuje ke zničení Chrámu v Jeruzalémě.

⁸⁷ Srov. STEJSKAL David.; ŠEJVL Jaroslav, *Pohřbívání a hřbitovy*, str. 293

⁸⁸ Země Izrael, země zaslíbená.

⁸⁹ Churban bajit šeni – druhý churban po zničení chrámu Římany roku 70.

vých lidí, kteří pohřbení zajistili. Již Tosefta⁹⁰ v traktátu Smachot popisuje takovou skupinu mužů. Dobrodinci, konající tento skutek milosrdenství, byli rozděleni do skupin, které držely určitou pohotovost. Vždy tedy byla skupina schopná se obřadně postarat o zemřelého souvěřce. Eliminováni tak také počet rituálně znečištěných na minimum. Hlavně během svátků, kdy lidé přicházeli s cílem vstoupit do Chrámu a obětovat, byla tato služba nenahraditelná. A svou službou dali impuls ke vzniku chevry kadiši.

Další talmutský traktát Moed katan 27b popisuje vstup rabiho Hamnuna do města Daro. Rabi byl zneklidněn, když spatřil, že lidé při ohlášení úmrtí zůstávají v klidu.⁹¹ Bylo běžně zvykem, aby se lidé seběhli a zajistilo se pohřbení zesnulého. Celá obec tím bývala v podstatě paralyzována a prioritou se stalo zajištění zesnulého. Rabiho konsternace nad tímto pro něho pobuřujícím chováním málem vyústila v klatbu. Byl uklidněn až vysvětlením, že ve městě pracuje specializovaná skupina zajišťující vše předepsané a potřebné k pohřbu.⁹² Vznik těchto skupin, vždy místně příslušných k určitému obvodu, si vynutila i snaha o udržení běžného chodu společnosti. Zpráva o smrti pak umožňovala obci pokračovat v každodenních činnostech a nestala se důvodem k zanechání práce.

4.4.2 Chevra kadiša v sefardských a aškenázských oblastech

Vzniká *Chevra kamiša gmilut (gomlej) chasadim* – Svatá společnost konající skutky milosrdenství. Jsou sepisovány stanovy a řády. Členství bylo velmi prestižní záležitostí. Aspiranty mohli být jen prověřeni, dostatečně zbožní a vzdělaní muži, kteří byli zárukou správně provedených rituálů. Bývali to také muži, kteří patřili mezi ty nejbohatší, neboť museli naplňovat i tzv. micvu pravdy. „*Totíž vykonávat nebo zdržovat se těchto skutků pro ně samé, a ne pro nějaký prospěch.*“⁹³ Starost o mrtvé je v pohledu judaismu skutečným milosrdenstvím, neboť zesnulý nemá, jak by službu oplatil.

První bratrstva podobného typu vznikla nejprve v sefardských oblastech. Již ve čtrnáctém století se objevují zmínky o společnostech působících v sociální oblasti. A jsou mezi nimi i takové, které se věnují péči o zesulé. V této oblasti se postupně stávají dominantní, ba přímo jedinou skupinou organizující pohřby právě podobná Pohřební bratrstva. Název Pohřební

⁹⁰ Tosefta – dodatky k Mišně.

⁹¹ Úmrtí oznamoval zvuk šofaru.

⁹² Srov. STEJSKAL David.; ŠEJVL Jaroslav, *Pohřbívání a hřbitovy*, str. 295

⁹³ Srov. KOČÍ, Chaim. *Jak navázat aneb současná Chevra kadiša*. Praha. 2013. [online]. [cit. 2015-04-01].

Dostupné z: <http://www.maskil.cz/5773/8.pdf>

bratrstvo však není přesný. Jedná se patrně o převzetí pozdějšího tereziánského označení Bratrstvo mrtvých.⁹⁴

4.4.3 Pražská chevra kadiša

V oblastech obývanými aškenázskými židy byla první chevrou kadišou ta pražská. Byla založena v roce 1564. U jejího zrodu byl Eliezer Aškenazi. Mezi její významné členy patřili i Jehuda Löwy (Liva) ben Becalel a Ezechiel Landau.

Od samého počátku bylo členství velmi prestižní a svědčilo i o velkém morálním kreditu člena. Také samozřejmě o jeho dokonalé náboženské praxi. Ženy byly zapojeny do organizace našim cidkanijot – Společnost zbožných žen. Ty se staraly o zesnulé ženy a např. i o výrobu pohřebních oděvů. Chevra kadiša se však nevěnovala jen pohřbům. Někteří movití členové chevry kadiša se sdružovali do společnosti chevra sandakim a účastnili se jako mecenáši⁹⁵ obřizky u synů nemajetných členů obce. Společnost byla financována z darů a mohla si za ně dovolit koupit pozemek, kde byl zřízen Nový židovský hřbitov. Organizace se rozrůstala a provozovala i nemocnice a útulky. Zaměstnávala lékařský a ošetrovatelský personál i technický personál zajišťující správu pohřebišť. Ač hlavní náplní zůstávalo navštěvování nemocných, rituální příprava zesnulých a zajištění pohřbu, věnovala se široké škále sociálních a charitativních projektů. Organizace měla své stanovy a přesně danou strukturu a formáty členství. Trvalo několik let, než se mohl někdo stát plnohodnotným, definitivním členem. Tím mohli být pouze ženatí muži splňující věkové podmínky, v chevře se angažující odpovídající počet let a hlavně morálně naprosto bezúhonní.

Společnost omezuje svoji činnost ve třicátých letech dvacátého století. Po přílivu chudých emigrantů její výdaje převýší příjmy a je nucena některé svoje aktivity přenechat jiným spolkům. Po poslední změně stanov v roce 1936 chevra kadiša redukuje svoji činnost na předepsanou péči o své členy, jejich vdovy a sirotky. Po útrapách šoa, kdy je činnost znemožněna, dochází ke krátké obnově v roce 1947 a v roce 1951 chevra kadiša v Praze zaniká.

K obnovení činnosti došlo v roce 2009. Nové stanovy byly přijaty ale již v roce 2003, kdy se začalo o obnově poprvé uvažovat. Ve spolupráci s několika málo pamětníky a odborníky z Izraele došlo ke sjednocení postupu tahary.⁹⁶ Zůstaly zachovány některé dřívější zvyklosti

⁹⁴Srov. STEJSKAL David.; ŠEJVL Jaroslav, *Pohřbívání a hřbitovy*, str. 294

⁹⁵ Významově se blíží kmotrovi u křesťanského křtu.

⁹⁶ Tahara - rituální očista. Podobně i u islámu.

jako např. omývání těla druhou vodou, ve které je rozmíchané vejce.⁹⁷ Původ i význam tohoto zvyku je nejasný.

V současnosti má chevra kadiša jen několik desítek členů. Postupně opět rozvíjí svoji činnost a pomoc nabízí i mimopražským komunitám. S výjimkou Brna však nikde není širší židovská obec.

4.5 Nemoc, umírání, příprava pohřbu, pohřeb a období smutku v judaismu

V následujících odstavcích se pokusím popsat rituální zvyklosti a obyčeje Židů v Čechách a na Moravě. Péči o umírající, zaopatření zesnulých a průběh truchlení. Historii a současnost s jakou *chevra kadiša* pomáhá spoluvěrcům v okamžiku ztráty blízké osoby.

4.5.1 Nemoc, návštěva u nemocného

Jeden z největších farizejských rabínů a spoluvůrce Mišny, rabi Akiva řekl: „*Každý, kdo nenavštívuje nemocné, jakoby proléval krev.*“⁹⁸ Tak jako vše z jeho života i toto je legenda. Bikur cholim – návštěva nemocného je důležitým projevem milosrdenství. Důraz je kladen na takt, stav nemocného i jeho rodinných příslušníků. Návštěva by měla být spojena s modlitbou za uzdravení. Doporučuje se kontakt s ošetřujícím lékařem, který by měl indikovat vhodnost či nevhodnost návštěvy. K nemocnému se přistupuje co nejšetrněji a pokud by mohlo dojít ke zhoršení jeho zdravotního stavu, je vhodná předchozí informativní schůzka s rodinnými příslušníky. Nejedná se jen o zdvořilostní návštěvu. Měla by být chápána jako nabídka pomoci s jakýmkoli problémem. Existuje více zvyků a pravidel pro jednání s nemocným. Návštěva u nemocného, který je na lůžku by měla sedět, aby nebyl výše než nemocný apod.

4.5.2 Osoba blízko smrti a umírající

Zde je třeba zvýšené opatrnosti ve vztahu k nemocnému. Vhodnější je, má-li chevra specializovanou skupinu pro návštěvy nemocného. Příchod ostatních členů by jej mohl příliš roz-

⁹⁷ Srov. KOČÍ, Chaim, *Jak navázat aneb současná Chevra kadiša*. Praha. 2013. [online]. [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://www.maskil.cz/5773/8.pdf>

⁹⁸ Srov. Cohen Abraham, *Talmud pro každého*, str. 276.

rušit a mohl by se považovat za jistě umírajícího. Pokud je však jeho stav natolik vážný, že již nejsou téměř pochyby o blízkosti smrti, měli by být členové chevry povoláni. Umírající nesmí zůstat sám. Jsou přednášeny příslušné modlitby. Umírající je vyzván, aby v rámci svých možností přednesl kající modlitbu s vyznáním hříchů.⁹⁹ S člověkem v agonii je zakázáno manipulovat, nesmí být provedeno nic, co by urychlilo jeho konec. Jedinou výjimkou je zvyk dávat končetiny umírajícího na lůžko, aby nevisely přes ně dolů.¹⁰⁰

Život je v judaismu posvátný a proto i jakákoli forma eutanazie je zakázána. Je možné, pokud nemocný trpí, neprodlužovat jeho život uměle. Např. odpojit od přístrojů zajišťujících některé životní funkce.

4.5.3 Péče o zesnulé a jejich zaopatření

Každý, kdo se doví o úmrtí někoho, by měl pronést požehnání *baruch dajan ha-emet*, to znamená *budiž požehnan spravedlivý soudce*. Tak jako je posvátný život, je posvátná i smrt jako projev Boží vůle. Chvíle, ve které jsou si všichni rovni. V judaismu zdůrazněném stejnou péčí a všechny členy obce.

To zda pacient skutečně skončil, bývá zjišťováno pomocí prachového peří. Je přikládáno asi na deset minut k chřípí zesnulého a je sledována dechová aktivita. Po potvrzení smrti je spolu s požehnáním pronesena modlitba *Ciduk hadin - Spravedlivý soud*.

Následuje obřad krija. Natržení nebo nastřižení svrchní části oděvu. Naznačuje se tím, že ztráta roucha, jakkoli drahocenného, není ničím ve srovnání se ztrátou někoho blízkého. Natržení má svá pravidla. Nemá být vedeno ve švu. Nedošlo by ke znehodnocení. Má být vedeno u krku. Délka natržení by měla být tři a půl palce. To je polovina ze sedmi. Natržení se neprovádí na svrchníku a spodním prádle. Krija za rodiče by se měla provádět ručně a na všech částech oblečení (s výjimkou oněch dvou). Krija provedená za rodiče se již nesešívá. V případě úmrtí jiných příbuzných je možné oděv nastříhnout a později sešít.

Zemřelému jsou zatlačeny oči. To provádí zpravidla nejstarší syn. Na obou rukou je složením prstů naznačeno Boží jméno. Palec se zahne dovnitř dlaně, prostřední tři prsty přes něj a malíček jen do poloviny. Zesnulému jsou srovnány končetiny a je přikryt bílým plátnem. Kontakt se zesnulým rituálně znečišťuje, proto například kněží mají zakázán kontakt s mrtvým a nesmí s ním být ani pod jednou střešou. Pokud však není nikdo, kdo by se o ze-

⁹⁹ Tzv. viduj – kající modlitba s vyznáním hříchů viz. NEWMAN Ja'akov, SIVAN Gavri'el, *Judaismus od A do Z*, str. 241.

¹⁰⁰ Srov. Gn 49,33

snulého postaral, smí se stykem s ním rituálně znečistit i velekněz. Lidské tělo stvořené podle obrazu Božího si zaslouhuje úctu. A ta má přednost před většinou ostatních předpisů. Po uplynutí hodiny od úmrtí, je zesnulý položen na zem nohama ke dveřím. Nohy žen se zakrývají, mužům zůstávají volné. Je podvázána brada a u hlavy zapálena svíce. Tělo by po celou dobu příprav nemělo zůstat opuštěné.

4.5.4 Rituální omývání

Tohora (nebo tahara) je rituální čistota. Je tím myšlen stav, který uschopňuje člověka k výkonu některých nařízení. Pochází ze starozákonních předpisů. Jejich cílem bylo ochránit stánek úmluvy a později Chrám od znesvěcení. V jistých modifikacích se jednalo i o ochranu „veřejného zdraví“, především při kontaktu s nakažlivou nemocí. Zvláště pak s leprou. Předpisů tohory bylo mnohem více. Dnešní stav po druhém churbanu je značně okleštěn. Stále zůstávají v platnosti některá nařízení, která vyžadují ponoření do mikvy (např. žena po menstruaci či po porodu).¹⁰¹

Taharou je nazvané i rituální omývání zesnulých. Taharu provádí muži mužům a ženám ženy. Zesnulý je položen na taharový stůl. Okolí stolu by mělo zajišťovat odtok vody. Nově instalované taharové stoly se již vyrábí tak, aby splňovaly současné hygienické standardy. Pražská chevra kadiša v současnosti používá moderní polohovatelný nerezový stůl. Původní je k vidění v miniexpozici v obřadní síni.¹⁰²

Na stůl je zemřelý položen tváří k nebi, tak aby byl co nejlepší přístup k celému tělu. Tvář by se neměla ocitnout směrem dolů ani na chvíli. K zesnulému se přistupuje důstojně a jemně, jakoby spal. Intimní partie a obličej jsou zakryty neprůhlednou rouškou. Ve chvílích, kdy jsou umývány tyto části těla, je rouška sňata a po omytí opět instalována. Omývání postupuje politím příslušné partie vodou a očištěním osuškou. Při silnějším znečištění lze použít čisticí prostředky. Veškeré krvácení by mělo být zastaveno a utěsněno. Látky nasáklé krví jsou uloženy do nohou rakve a pohřbeny spolu se zesnulým. Silně zakrvácená těla se nemyjí, pouze zabalí do pohřebního roucha. Také těla zabitých se jen zabalí, aby jejich krev svědčila o jejich smrti. Z těla jsou sejmuty všechny odnímatelné náhrady a šperky. Je také odstraněno líčení. Při mytí se postupuje v pořadí hlava, krk, pravá ruka, pravá část těla, levá ruka, levá část těla, po naklonění na levou stranu pravá zadní část těla, rectum (dle potřeby je možné utěsnit), naklonění

¹⁰¹ Srov. NEWMAN Ja'akov, SIVAN Gavri'el, *Judaismus od A do Z*, str. 231.

¹⁰² Srov. KOČÍ, *Chaim. Jak navázat aneb současná Chevra kadiša*. Praha. 2013. [online]. [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://www.maskil.cz/5773/8.pdf>

na pravou stranu a umytí levé zadní části těla. Hlava je i při naklonění držena nahoru. Pokračuje se očistou nehtů a rituálním očištěním rukou. Někde bývá zvykem omývat i nohy. Poté je při rituálu Rošo za recitace Písně písní polito celé tělo malým proudem studené vody.¹⁰³ Další z rituálů teša kabim, spočívající v polití zesnulého vodou o obsahu devíti kabim,¹⁰⁴ býval v Praze vyhrazen pro významné členy komunity. V současnosti je praktikován ve všech případech jako projev ústy. Některé chevry mají vlastní zvyky a rituály během tahary. U pražské je již zmiňované polévání druhou vodou s rozmíchaným vejcem.¹⁰⁵ Na závěr se nechá skanout na zesnulého trochu vína s rozmíchaným vejcem.

4.5.5 Oděv do rakve

Zdůraznění rovnosti si ve smrti vyjadřuje i oděv zesnulého. Všichni jsou zahaleni do stejného oděvu z bílé látky. Muži mají navíc svůj talit,¹⁰⁶ jehož třásně jsou v poloze pasul (neplatné). Podle oblečení ženy lze pak poznat, zda byla vdaná či svobodná a měla-li děti. Bývalo zvykem, že rubáše připravovaly ženy ze spolku našim cidkanijot.¹⁰⁷

4.5.6 Rakev

V Izraeli je zvykem pohřbívat bez rakve. Někde je zachována tato praxe i v diaspoře (např. Bratislava). Ve většině míst se ale ujal zvyk ukládat zesnulé do prosté dřevěné rakve. Tento zvyk se praktikuje i v Izraeli při státních a vojenských pohřbech.¹⁰⁸ Rakev by měla být z nehoblovaného, nelakovaného dřeva bez ozdob. Někde do nich bývají vyvrtávány otvory pro lepší splnutí těla s hlinou. Nemá být nijak bráněno přirozenému rozpadu těla, proto není dovolena balzamace a nepoužívají se kovové rakve.¹⁰⁹ Pod hlavu bývá dáván sáček obsahující

¹⁰³ HAZKARA o.s., *Projekt Kešet*. Ústí nad Labem. 2008?, [online]. [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://www.chewra.com/keshetnew/kweb/kategorie.aspx?kid=131>

Též KRIŠTOFOVÁ ESTER. *Pražská chevra kadiša*. Praha. 2008. [online]. [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/175106/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Právnická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Dalibor Papoušek, PhD., str. 39

¹⁰⁴ 1 kab asi 2,2 litru.

¹⁰⁵ Srov. KOČÍ Chaim. *Jak navázat aneb současná Chevra kadiša*. Praha. 2013. [online]. [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://www.maskil.cz/5773/8.pdf>

¹⁰⁶ Talit modlitební šál. Srov. NEWMAN Ja'akov, SIVAN Gavri'el, *Judaismus od A do Z*, str. 219

¹⁰⁷ Srov. STEJSKAL David, ŠEJVL Jaroslav, *Pohřbívání a hřbitovy*, str. 294

¹⁰⁸ Srov. NEWMAN Ja'akov, SIVAN Gavri'el, *Judaismus od A do Z*, str. 143

¹⁰⁹ ONDRAČKA Lubomír, KROPÁČEK Luboš, HALÍK Tomáš, LYČKA Milan, ZEMÁNEK Marek, *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*, str. 87

prst' z Erec Jisra'el, aby mohl zesnulý spočinout v zaslíbené zemi. Někde je tělo i poprášeno hlínou z Izraele.

4.5.7 Pohřeb

Pohřeb by měl proběhnout co nejdříve., nejlépe do západu sluce, nejpozději do tří dnů. Pohřeb žehem je rabíny zakázán, ač existují některé zprávy v Tanachu o jeho užití. Kremace příliš připomíná pohanské zvyky a ani není dovolena z důvodu nepřirozeného rozkladu těla. Návrat do prachu země se nemá nijak urychlovat. Uložením do hrobu se místo stává neporušitelné. Exhumace je možná za dohledu náboženských autorit jen u dvou výjimek. A to převoz a pohřbení těla přímo v Erec Jisra'el nebo přesun na jiné vhodnější místo než je současné.

V průvodu ke hrobu jdou nejbližší členové rodiny před rakví. Ostatní lid v čele s chazanem¹¹⁰ za ní. Během cesty se modlí Žalm 91.¹¹¹ Po spuštění rakve do hrobu je rakev bezprostředně zasypána přítomnými. Přednost mají příbuzní. Jedná o poslední akt projevu fyzického milosrdenství zesnulému.

4.5.8 Odchod ze hřbitova

I odchod ze hřbitova má svá pravidla. Děti odcházejí z pohřbu svých rodičů bosé, minimálně si vloží do bot hlínu či kamínky. Symbolizuje to, že se staly nezajištěnými sirotky. Účastníci pohřbu vytvoří špalír, kterým nejbližší příbuzní odchází. Na židovské hroby nebývá zvykem pokládat květiny. Tato praxe je nahrazena donášením kamínků.

4.5.9 Truchlení - avelut

Samotný smutek je rozdělen do několika časových fází. Každá fáze má svá pravidla a charakteristické prvky.

Aninut – doba od úmrtí do pohřbu. Provádí se *krija*, nesmí se jíst maso, pít víno a lihoviny, drží se sexuální půst, neholí se, nestříhají se vlasy, nestuduje se *Tóra*.

Šiv'a – sedm dní po pohřbu. Nadále se zdržuje potěšení. Pozůstalí by měli zůstat doma, neměli by pracovat. Jídlo by jim měli zajistit přátelé a příbuzní. Platí zákaz stříhání, holení,

¹¹⁰ Chazan někdy nazýván kantor, vede v synagoze společné modlitby.

¹¹¹ Srov. STEJSKAL David, ŠEJVL Jaroslav, *Pohřbívání a hřbitovy*, str. 303

mytí pro potěšení (osobní hygiena by se ale rozhodně neměla zanedbávat). Nenosi se nové šaty.

Šelošim – doba třiceti dnů po pohřbu. Nadále platí zákaz stříhání, holení a koupele. Končí tím doba truchlení za příbuzné s výjimkou rodičů.

Dvanáct měsíců od okamžiku smrti platí povinnost truchlení za rodiče. Měl by platit zákaz stříhání a holení, který je možné v případě společenské nevhodnosti porušit. Další omezení se týká nových šatů a společenských akcí. Během tohoto období by měl být kladen důraz na charitu, vzdělávání, skromnost a pokoru.¹¹² Celý židovský pohřeb vyjadřuje marnost pozemských statků, pomíjivost, ale i důstojnost lidského těla, skromnost, rovnost ve smrti a důvěru v zaslíbení daná Abrahámovi.

4.6 Milosrdenství židovského pohřbu

Je v lidské přirozenosti projevit zájem o své blízké. Je běžné projevit zájem o příbuzné a známé. To, že si přední muži obce považují za čest ošetřit, omýt a zaopatřit mrtvá těla svých spoluobčanů, již tak běžné není. Péče o mrtvé lidské tělo v celé jeho ubohosti, ztrápené nemocí a bolestí, vyžaduje více než pokryteckou přetvářku. Není pochyb, že milosrdenství aplikované chevrou kadiša je pravé milosrdenství. Téměř stejně jako milosrdenství prokázané Samaritánem v Ježíšově podobenství. Téměř, protože Samaritán jej prokázal Židovi, svému protivníkovi. Židé si milosrdenství prokazují vzájemně. To však jejich péči nijak nesnižuje. Na pohnuté historii Izraelského národa, který vytrvává přes všechna protivenství a snahu o likvidaci, vidíme národ, který si Bůh vyvolil, a který i osobně vedl, vychovával a nikdy nepustil.

¹¹² ONDRAČKA Lubomír, KROPÁČEK Luboš, HALÍK Tomáš, LYČKA Milan, ZEMÁNEK Marek, *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*, str. 92

5 ISLÁM

Z judaismu křesťanství vychází, islám se považuje za dovršení zjevení židovského i křesťanského. Stále častěji přicházíme do styku s kulturou vzešlou z arabského poloostrova. Vzájemné nepochopení často způsobuje oboustranná neznalost nejzákladnějších způsobů života. Kvůli stále rostoucí muslimské populaci v našich zemích přicházíme zákonitě do styku i s jejich mrtvými. Způsoby jejich pohřbívání se pokusím popsat v následujících odstavcích.

Samotné slovo islám znamená „odevzdání se“ bohu, muslim je pak „ten, který se bohu oddává“ a zákonitě by tedy měl dělat to, co po něm bůh chce. Muslimové věří, že život, který žijí zde na zemi, je pouze zkouškou a jakousi přípravou na život po smrti. A protože víra v Soudný den, Zmrtvýchvstání, Ráj a Peklo je jedním ze základních článků islámské víry, tak i starost o své zesnulé je běžnou součástí života muslimské komunity. Komunita, která je silně zaměřená na rodinnou pospolitost a společnost ostatních muslimů.

5.1 Nemoc, péče o nemocné

Věřící muslim je vybízen k návštěvě nemocných. Jednak pro to, aby nemocnému projevil svůj zájem o jeho osobu a také proto, aby jej posiloval v jeho víře. Zvláště v okamžicích, kdy se zdravotní stav zhoršuje, je vhodné nemocného vyzvat k recitaci *šahády*. „Vyznávám, že není Boha kromě Boha (*Alláha*) a vyznávám, že *Muhammad* je posel Boží.“¹¹³ Není-li toho schopen, je mu alespoň šeptána do ucha. Nemocný leží tváří k Mekce.

5.2 Smrt

Muslimové věří, že ve chvíli smrti pošle *Alláh* anděla smrti, který se jmenuje *Azrá'il*. Přikáže mu, aby daného služebníka přenesl k němu. Anděl přijde v doprovodu skupiny krásných andělů s pohřebními rouchy a rajskými vůněmi. Milosrdně vezme jeho duši a předá ji ostatním andělům, kteří ji zabalí vonnými rouchy. Potom k němu přijdou dva andělé a dotazují se ho, kdo je jeho bůh, kdo je jeho prorok a jaká je jeho víra. Dle jeho odpovědí se bude odvíjet další pobyt v hrobě.¹¹⁴

¹¹³ ONDRAČKA, Lubomír., KROPÁČEK, Luboš., HALÍK, Tomáš., LYČKA, Milan., ZEMÁNEK, Marek., *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*, str. 58

¹¹⁴ Srov. SÁŇKA, Vladimír. *Umírání, smrt a pohřební rituály v Islámu*. [online]. [cit. 2015-04-01]. Praha. 2012. Dostupné z: <http://al-islam.cz/nezarazene-clanky/umirani-smrt-a-pohrebni-ritualy-v-islam.html>

5.3 Soudný den

Z nebe se ozve mocné zatroubení a všechny živé bytosti zemřou. Bude následovat čtyřicet let naprostého ticha bez života. Po druhém zatroubení nastane čas zmrtvýchvstání. Svět bude zničen, lidé budou vskříšeni a shromáždí se. Přiblíží se slunce a bude spalovat zemi desetkrát silněji než nyní. Dalších čtyřicet let se bude čekat. Objeví se peklo a ráj. Lidem bude připadat, že na zemi byli jen hodinu. Každý bude tento den prožívat jinak. Někdo se bude cítit příjemně a den přejde během okamžiku, pro jiné bude dlouhý jako patesátisíc let, budou prožívat strach a trpět horkem a ohněm z pekla. Prorok Muhammad mluví o věcech, které mohou ochránit pře hrůzami Soudného dne takto: „*Pokud chcete být ochráněni před strachem ze Dne soudného, potom dejte dostatek času dlužníkům (chudým) ke splacení jejich dluhů, nebo jim od nich ulehčete.*“¹¹⁵ V tu chvíli započne Poslední soud, každému přiletí seznam skutků, spravedlivým do pravé, hříšníkům do levé ruky. Zahyne smrt a všichni budou žít věčně. Muslimský ráj i peklo má více stupňů, lišících se blažeností popř. stupněm utrpení.

5.4 Pohřební rituály v islámu

Stejně jako Židé i muslimové by měli být pohřbeni bez zbytečných prodlev. Měla by být provedena rituální očista. Tu provádí vždy osoby stejného pohlaví. Přípustná je pouze účast manžela nebo manželky. Pro rituální očistu by měla být k dispozici čistá tekoucí voda. Intimní partie zesnulého jsou stále zakryty. Po omytí je tělo osušeno, navoněno a zabaleno do čistého bílého plátna. Pro muže asi dvanáct metrů, pro ženu ještě o několik metrů více. Vykonali zesnulý pouť do Mekky, lze použít jako rubáš dva bezešvé pruhy plátna, které mu sloužily jako poutnický oblek (ihrám).¹¹⁶

5.5 Uložení do hrobu

V muslimských zemích bývá zvykem pohřbívat těla do země bez rakve. Kremace je zakázaná. V České republice, kde místní předpisy nedovolují pohřbít bez rakve, jsou akceptovány jednoduché dřevěné rakve.

¹¹⁵ SÁŇKA, Vladimír. *Umírání, smrt a pohřební rituály v Islámu*. [online]. [cit. 2015-04-01]. Praha. 2012. Dostupné z: <http://al-islam.cz/nezarazene-clanky/umirani-smrt-a-pohrebni-ritualy-v-islamu.html>

¹¹⁶ ONDRÁČKA, Lubomír., KROPÁČEK, Luboš., HALÍK, Tomáš., LYČKA, Milan., ZEMÁNEK, Marek., *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*, str. 60

Samotný obřad je prostý. Přítomní se shromáždí u rakve, která je tváří k Mekce. Imám, nebo někdo kdo vede modlitbu, stojí u rakve, ostatní v řadách za ním. Na rozdíl od běžné modlitby se při pohřební modlitbě (salát al-džanáza) stojí. Po modlitbě je zesnulý uložen do hrobu. Je ještě kontrolováno, zda je v rakvi uložen na pravý bok, tváří k Mekce. Nedaří-li se ho udržet na boku, může být jeho tělo v rakvi podepřeno kusem hlíny. Když je rakev spuštěna do hrobu, bývá hlína neprodleně zaházena přítomnými.

Sám jsem se účastnil i několika muslimských pohřbů na Balkáně, kam byli repatriováni muslimové zesnulí v naší republice. Ve všech případech byli vyjmuti z transportních rakví i kovových vložek a uloženi do hlíny v rubáši. Nad zesnulými byla jen vyrovnána řada dřevěných prken, aby hlína nepadala přímo na mrtvé. Celý pohřební rituál většinou probíhal naprosto spontánně a organicky. Ženy truchlily v blízkosti zesnulého, muži debatovali, pili kávu, kouřili a jedli sladké cukroví stranou. Po nějakém čase se zvedli, uchopili nebožtíka a přenesli ho v průvodu, kdy ho chtěl každý alespoň kousek nést, ke hrobu. Tam ho položili na zem, pomodlili se a uložili jej do země. Zakryli dřevem tělo a zaházeli hlínou. Celou dobu byli muži a ženy separováni a nedocházelo k jejich promíchání. V okamžiku, kdy muži uchopili zesnulého, ženy se stáhly stranou a zůstaly vždy kousek za muži.

5.6 Osobní zkušenost

Díky osobě již zmíněného pana Mohameda Ali Šilhavého byl v Třebíči v roce 1994 zřízen první muslimský hřbitov v České republice. Pan Šilhavý, rodák z Budíkovice u Třebíče, se v roce 1937 po svém seznámení s Koránem stal muslimem. Několik měsíců studoval i na univerzitě al-Azhar v Egyptě. Kvůli dramatické situaci a okupaci Československa nacistickým Německem mu již nebylo po návštěvě vlasti dovoleno vrátit se zpět do Egypta. I tak byl prvním a na dlouho dobu posledním Čechem studujícím na islámské univerzitě. Po druhé světové válce vystudoval přírodní vědy a až do svého odchodu do starobního důchodu učil na gymnáziu v Třebíči. Ke své víře se veřejně hlásil i během let komunistické nesvobody. Život muslimské obce v této době téměř neexistoval. Muslimové byli v podstatě pouze zahraniční studenti a zaměstnanci ambasad. Islám praktikoval soukromě a organizoval občasná setkání českých muslimů. Na sklonku komunistické éry dostal povolení k návštěvě Islámského kongresu

ve Vídni. Toho využil i k vykonání hadže,¹¹⁷ což se mu podařilo jako druhému českému muslimovi. V roce 1990 se začal zasazovat o znovuoobnovení muslimské obce. Ústředí muslimských náboženských obcí v ČSFR pak bylo založeno 18. května 1991 a pan Ali Mohamed Šilhavý se stal předsedou.

Zasazoval se o mezináboženský dialog mezi muslimy a dalšími církvemi. Snažil se představovat Islám jako vlídné nenásilné náboženství. Mezi jednu z jeho zásluh, kterou pro Islámskou obec udělal, můžeme počítat zřízení prvního muslimského pohřebiště v naší republice. V roce 1994 byla na Novém hřbitově v Třebíči vyhrazena část pro zesnulé muslimy. Do roku 2004, kdy bylo zřízeno další podobné pohřebiště v Praze na Olšanských hřbitovech, bylo jediným fungujícím muslimským pohřebištěm u nás. V roce 2008 byl na tuto část hřbitova po své smrti uložen i pan Šilhavý.

Vzhledem k těmto okolnostem přicházíme do styku se zesnulými muslimy. Nutno podotknout, že po smrti Ali Mohammeda Šilhavého, čím dál sporadičtěji. Obřad probíhá vždy podobně. Naší pohřební službou je zesnulý převezen z místa, kde zemřel. V dohodnutou hodinu přijdou členové muslimské obce provést rituální očistu zesnulého. Muže umývají muži, ženu vždy ženy. Dříve tento akt probíhal v prostorách obřadní síně, nyní v zázemí pohřební služby. Po skončení umývání je zesnulý zabalen do rubáše a uložen do rakve. Poté je rakev orientována k Mekce a probíhá krátká modlitba přítomných muslimů. Následuje uložení rakve do hrobu. Bezprostředně poté ji sami přítomní začínají zahazovat hlínou. Někdy zaházeli hrob celý, někdy dokončoval práci místní hrobník. Rakev však již v okamžiku jejich odchodu od hrobu nebyla vidět. Vždy asistoval někdo z Islámské obce, kdo pomáhal s komunikací. Na pohřby přicházeli muslimové oblečení naprosto všedně. Neprojevovali žádné okázalosti, květinové dary nikdy nepřinášeli.

Formou si jsou muslimské a židovské pohřby podobné. Je cítit, že vychází z podobných kořenů. Zřejmý je zájem o zesnulé soukmenovce. Obě dvě náboženství přistupují k mrtvým s úctou a zanechání zesnulého bez zaopatření nepřichází v úvahu. Také na hroby mají společný názor. Hrob by neměl být bezdůvodně otvírán, zesnulý zde očekává vzkříšení. Právní předpisy našeho státu umožňující po uplynutí tlecí doby v případě neprodloužení nájmu přenechat hrobové místo někomu jinému mohou způsobit třecí plochu. Zvláště s muslimy. Židovská obec pohřebiště většinou vlastní a provozují. Snaží se o ochranu těch nepoužívaných. Neumím si představit situaci, kdy hrob, kde byl pochován muslim, je po uplynutí tlecí doby

¹¹⁷ Hadž - jeden z pěti pilířů islámu. Patří mezi ně: víra v jedinečnost boha a jeho proroka Muhammada, každodenní vykonávání modliteb, rozdávání almužny, sebe očista prostřednictvím postu a právě pouť do Mekky, je-li jí dotyčný schopen.

přenechán nemuslimovi. Ten může, v rámci celkem běžně používané praxe, nechat exhumovat ostatky z hrobu a odeslat ke kremaci. Pokud by toto zjistil příbuzný zde pohřbeného, nutně by to bral jako zneuctění mrtvého a útok na své náboženství. Vyřešit tento problém je věcí zákonodárců.

5.7 Milosrdenství islámského pohřbu

V našich geografických podmínkách bývají velmi často mrtví muslimové imigranti. Ať již prchali před válkou, pronásledováním, nebo byli utečenci z ekonomických důvodů. Zemřeli v zemi, která je pro ně kulturně nesrozumitelná, zákonné předpisy nijak dobře neznají a valná část pozůstalých ani dobře nerozumí jazyku. V takových situacích je nezastupitelná Islámská nadace, která nejenom pozůstalým pomáhá s orientací v naší společnosti a ve spoustě případů kompletně zajišťuje a financuje pohřeb jejich zesnulého. Představitelé nadace, se kterými jsem měl možnost přijít do styku, jsou vesměs naturalizovanými a nezřídka i u nás vzdělanými lidmi. Dokáží se vyznat v našem prostředí a hlavně mají zkušenosti, jak poradit pozůstalým. Zajišťují styk se zdravotnickými organizacemi, úřady i pohřební službou. Vzhledem k tomu, že muslim by neměl být pohřben na nemuslimském hřbitově, poradí, kde jsou již existující muslimská pohřebiště. Dokáží i zajistit vhodný personál k správné rituální očiště.

Jejich službu lze také nazvat prokazováním milosrdenství. A v tomto ohledu opět podobným tomu židovskému. Je prokazováno souvěrci. Muslimovi. A je jedno, jedná-li se o Evropana z Balkánu, Asiata z Jemenu či Turkmenistánu, nebo súdánského Afričana. Rozhodující je příslušnost k islámu. Ve svém pátrání jsem, ale narazil na zvláštní článek na webu jazykové školy Alfirdaus.¹¹⁸

5.8 Případ iráckého křesťana z roku 2012

Webový portál jazykové školy obsahuje drobnou zprávu o úmrtí iráckého katolického křesťana. V březnu 2012 zemřel při autonehodě během své návštěvy v České republice irácký katolický křesťan. V Iráku zanechal dceru, která nebyla schopna zajistit jeho repatriaci či pohřbení. Po dlouhém a neúspěšném jednání s iráckou ambasádou a pražským arcibiskupstvím, byl tento Iráčan pohřben na náklady Islámské nadace v Brně. Nutno podotknout, že mu byl

¹¹⁸ *Muslimové z Brna se postarali o pohřeb iráckého křesťana.* [online]. [cit. 2015-04-01]. Praha. 2012. Dostupné z: <http://www.islamcz.cz/content/muslimove-z-brna-se-postarali-o-pohreb-irackeho-krestana>

zajištěn katolický obřad.¹¹⁹ Byla-li toto nezištná pomoc bratrovi, který není stejné víry, byl to projev milosrdenství. Svědčí však především o vztahu k lidské důstojnosti. Bezobřadní kremace je pro muslimy, a zvláště pro muslimy z muslimských zemí, nepředstavitelným pohrdáním člověkem a jeho důstojností. Jak paradoxně se vše jeví ve světle islámských radikálů.

¹¹⁹ *Muslimové z Brna se postarali o pohřeb iráckého křesťana.* [online]. [cit. 2015-04-01]. Praha. 2012. Dostupné z: <http://www.islamcz.cz/content/muslimove-z-brna-se-postarali-o-pohreb-irackeho-krestana>

6 KŘEŠŤANSTVÍ

„Smrt Kristova není událost, která se prostě stala; spíše to je podle víry celého křesťanského světa událost, která má před Bohem věčnou platnost, přestože její vnější stránka patří minulosti. Je to událost v lidské historii, kvůli níž věčný Bůh drží toto lidstvo v objetí svého slitování a lásky. Pokud však chce křesťan vzpomínat na smrt Kristovu tak, aby toto oslavné vzpomínání nabylo trvalé platnosti smrti Páně a aby v něm ve své vykupitelské moci skrze víru začalo působit, a má-li skutečně pochopit, co se mu v poselství o této smrti říká, pak se musí snažit o pochopení smrti jako takové. I když se může o tom, co vůbec je smrt, poučit také z poselství o smrti Kristově, musí si přece jen s sebou přinášet i co možná plný a zažitý pojem smrti, aby vůbec porozuměl, co znamená, když se říká: Zde zemřel Jeden za všechny.“¹²⁰

Pohřeb našeho pána Ježíše Krista

Těla popravených zločinců bývalo zvykem nechat na pospas mrchožroutům. Představa, že by Pán byl vzkříšen na nějakém rumišti, nám připadá až rouhavá. Co bylo potřeba k tomu, aby byl uložen do hrobu. Především odvaha. Odvaha, která rozhodně chyběla jeho učedníkům. Vystrašená jedenáctka patrně stále nechápala, co se to vlastně stalo. Z euforie květné neděle až na Golgotu během jednoho týdne. Mistr, který uzdravoval, vládl nad počasím, činil veliké zázraky, byl zabit. Přírozenou starostí jeho učedníků muselo být, kdy přijdou na řadu oni.

Kdo tedy našel odvahu a Pánovo tělo pohřbil. Byl to člověk, kterému jakoby do této chvíle odvaha chyběla. Za Ježíšem chodil tajně, ve skrytosti. Josef z Arimatie neváhal a šel přímo za Pilátem a žádal o povolení Ježíše pohřbit. Josef byl vážený a bohatý muž, musel si být velmi dobře vědom, co riskuje. Hněv davu a velerady se mohl obrátit i na něho. Přesto právě v tuto chvíli Josef odvahu našel a dostal svolení k pohřbu. Ježíši věnoval svoji novou hrobku vytesanou ve skále. A přišel i další tajný učedník Nikodém, ani on se v tuto hodinu nenechal zastrašit, přinesl směs myrhy a aloe, plných sto liber a Ježíšovo tělo je zaopatřili vskutku královsky.¹²¹ Pomazán vonnými mastmi a zavinut do lněného plátna, byl náš Pán uložen se vši důstojností do hrobu.

¹²⁰ RAHNER, Karl. *O křesťanském umírání*. Přeložil Jan Baxa (z německého originálu) [online]. [cit. 2015-04-01] 2001. Dostupné z: http://www.teologicketexty.cz/_scan/2001/03/090.jpg

¹²¹ Srov. Jan 3,1-17

Někdy je potřeba prokázat svoji odvahu v pravou chvíli, příklady Tóbita, Josefa z Arimatie a Nikodéma jsou nám vzorem. I pro jejich odvahu projevenou při pohřbívání, ochotu, obětavost a úctu jsou vzýváni jako patroni pracovníků v pohřebních službách.

Křesťanství vyrostlo ze smrti. Ze smrti, kterou za nás podstoupil Ježíš Kristus. A vyrostlo díky tomu, že svojí smrtí naši smrt přemohl a otevřel brány nebes. Díky tomu spolu s ním máme naději, že i my z mrtvých vstaneme. Bez smrti na Golgotě by nebylo slávy vzkříšení. Smrt v chápání křesťana má velikonoční přesah. Vnímání smrti jako neodvratné, ale ne konečné části života ovlivňuje křesťanství neustále. Po krátkém pobytu v hrobě budeme vzkříšeni a zažijeme plnost společenství s Pánem.

S vědomím milosrdenství našeho Boha bylo rané křesťanství zalito krví mučedníků, kteří následovali Krista do krajnosti. Hroby mučedníků svědčí o úctě, která byla zesnulým křesťanům prokazována od prvopočátků. Úcta k životu i smrti, která má židovské kořeny byla konfrontována s ostatními kulturami.

6.1 Pohřební ritus na území ovládaném Římany

Římská říše svou rozlehlostí propojila řadu kultur. Její dlouhá dominance ovlivnila tehdejší svět v řadě oblastí. I rané křesťanství se šíří v období trvání římské říše. Nejprve jako pronásledované vyznání, později jako státní náboženství. Pohřební zvyklosti byly ovlivňovány starými pohanskými obřady i novými národy, které přicházely s do styku s kulturou Říma.

6.1.1 Předkřesťanské období

Podle zpráv antických autorů (Cicero, Plinius) byl původním ritem Římanů rit kosterní. Od 8. století př. n. l. se postupně začínají objevovat pohřby ritem žárovým, aby od konce 4. století př. n. l. tento žárový ritus převládl. Ačkoli je možné považovat v této době za typický pohřeb právě žeh, nejedná se o stoprocentní záležitost. Některé významné rodiny si podržely zvyk pohřbívát své zesnulé nespálené. Příkladem může být rodina římských šlechticů Scipionů.¹²² V některých případech bohatší Římané své zesnulé i balzamovali.¹²³ Zde se projevoval vliv orientálních despocií, kde byla balzamace zvykem.¹²⁴ Jsou-li svobodní občané pálení, pak

¹²² Srov. UNGER Josef, *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1. - 16. století*, str. 17

¹²³ Balzamace sloužila spíše k možnosti vystavení těla v domě. Neměla náboženský podtext.

¹²⁴ Kromě Egyptanů balzamovali některé své krále i Peršané, technika byla rozdílná.

otroci bývali ukládáni do společných hrobů, či spíše jam s průměrem 4x5 metrů. A jen zřídka se nalézají nápisy na náhrobních kamenech svědčící o jménu otroka či o tom, kdo jej vlastnil.¹²⁵

6.1.2 Nástup křesťanství

Od 2. století n. l., s nástupem křesťanství, začíná přibývat pohřbu nespálených těl a tento ritus od poloviny 3. století již v Římě dominuje.¹²⁶ Křesťanství vzešlé z židovství nutně nahlíží na žárový ritus jako na odporující přirozenému návratu těla do země. Ideálem se jeví Kristovo uložení do hrobu.

6.1.3 Žárový ritus

Samotný pohřeb byl v případě majetných svobodných římských občanů slavnostním a důležitým aktem. Obstarání pohřbu byla starost syna (v ideálním případě). Pohřebními obřady se zabývali tzv. libitinarii.¹²⁷ Tělo bylo umyto a oblečeno do čisté tógy, v ústa byla mu vložena mince pro převozníka Chárona a z obličeje bývala sejmuta vosková maska pro potomky. Tělo se v některých případech primitivně balzamovalo, aby mohlo býti po několik dní vystaveno v domě. Zesnulý byl uložen na katafalk tak, aby nohy mířily ke dveřím. Místnost byla vyzdobena květy a vonnými látkami. Když nadešel den pohřbu, vyrazil průvod čítající plačky, pištcice a někdy i mima, znázorňujícího zesnulého, za zvuků písní, které mrtvého oslavovaly, k místu kde měl být spálen. Při průchodu fórem bývala zastávka k proslovu o jeho životě. Po samotném spálení byly ohořelé pozůstatky omyty vínem a uloženy do urny, která byla vložena do náhrobku nebo uložena do země.¹²⁸

6.1.4 Kostrový ritus

S šířením křesťanství je spjaté i pronásledování prvních křesťanů a vznik katakomb. První křesťané ukládali své zesnulé na veřejné hřbitovy. Někteří movitější Římané po přijetí křesťanství

¹²⁵ Srov. UNGER Josef, *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1. - 16. století*, str. 17

¹²⁶ Ibid. str. 19

¹²⁷ Dle bohyně smrti a pohřbů Libitiny nebo Libentiny, ochránce jejího kultu.

¹²⁸ Srov. UNGER Josef, *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1. - 16. století*, str. 18

řanství dávali k dispozici své hrobky. Ukládání zemřelých do hrobek byl způsob pohřbívání, který křesťanům vyhovoval. Vznikla potřeba je rozšiřovat, byly z nich vybudovány rozsáhlé podzemní komplexy - katakomby. Stavba podzemních hrobů v sopečném tufu byla snazší a méně nákladná, než stavba nadzemních hrobů. Křesťané si tak mohli vytvořit svá vlastní pietní místa. Svě mrtvé, a je mezi nimi velké množství významných světců a prvomučedníků, tak ukládali do katakomb. Od 4. století pohřbívání v katakombách ustává a ty jsou postupně zapomenuty. Znovuobjeveny byly až v polovině 19. století.¹²⁹

6.1.5 Římská doba v Čechách a na Moravě

Mezi nálezy pohřbů z období římské říše na území Čech převládají žárové hroby. Jsou známy nálezy popelnic, ve kterých jsou uloženy spálené kosti. Někdy bývaly přiloženy zbraně, bronzové ozdoby či nářadí. Vložené předměty bývaly deformovány, aby se vešly do popelnice. Vyskytovaly se i hroby jámové. Mrtvý byl spálen nad jámou se dřevem nebo byl uložen v materiálu, který se časem rozložil. Je evidováno i několik desítek nálezů kostrových hrobů z této doby. Také naleziště na Moravě obsahují většinou žárové hroby. A i zde jsou u popelnic nálezy přídatných předmětů. Od 5. století pronikají od severozápadu germánské skupiny. Jejich zesnulí byli nalézáni v jámách. Byli ukládáni bez rakví nebo na márách. V hrobech jsou nalézány zbraně, šperky, opasky, nádoby apod. Místy stále přetrvává žárový ritus. Mrtví uložení v kostrových hrobech jsou ukládáni ve směru východ-západ s rukama podél těla.¹³⁰

6.1.6 Slované

Hroby Slovanů dokládají, že oni své mrtvé spalovali. Na Moravě se nalézá několik typů žárovišť - jamkové, popelnicové, vrstevové s hromádkami a ploché ve vrstvě. Později dochází ke stavbě mohyl.¹³¹

¹²⁹ První objevitel římských katakomb byl italský architekt Giovanni Battisti de Rossi v roce 1849, kdy našel papežské hroby před římskými hradbami.

¹³⁰ Srov. UNGER Josef, *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě)* v 1. - 16. století, str. 25

¹³¹ Srov. UNGER Josef, *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě)* v 1. - 16. století, str. 25

6.1.7 Křesťanské pohřby

Po příchodu a přijetí křesťanství převládá pohřeb kostrový. Křesťané s oblibou pohřbívali své mrtvé v blízkosti hrobů významných světců. Nad hroby světců vznikaly svatyně. V jejich okolí pak byli pohřbíváni věřící. S růstem měst se řada hřbitovů, původně za hradbami měst, dostala na jejich předměstí. Byl zrušen zákaz pohřbívání ve městech.¹³² Křesťanské pohřby bývaly realizovány v okolí chrámů a jsou odděleny od pohanských pohřebišť. V 8. století se začal objevovat u Franků na hrobech křesťanský symbol zlatých lístkových křížů.

Ustálila se praxe přípravy nemocného na smrt. Bylo doporučováno, aby se umírající vyzpovídal, přijal poslední pomazání a *viaticum*. Byl kladen důraz na rovnost lidí ve smrti. Z pohřbívání křesťanským způsobem a na křesťanském hřbitově byli vyloučeni pohané, sebevrazi a těžcí hříšníci.¹³³

6.2 Pohřební ritus Římskokatolické církve v současnosti

Přístup ke smrti v katolické církvi je zajisté ovlivněn vírou ve věčný život. Věříme, že náš život nekončí, ale proměňuje se a dochází svého naplnění. Vracíme se do pravého domova. Neznamená to však, že chvíle rozloučení je pro nás důvodem k veselí. Ale jak se modlíme nad hroby našich bratří a sester: „*Pane, i tys plakal, když zemřel tvůj přítel Lazar (...), i pro nás je odchod našich blízkých těžkou a bolestnou chvílí.*“

6.2.1 Nemocní a péče o ně

K návštěvě nemocných vybízí sám Ježíš slovy:

„Tedy král řekne těm po své pravici: “Pojďte, požehnaní mého Otce, přijměte jako dědictví království připravené pro vás od založení světa. Neboť jsem měl hlad, a dali jste mi najíst, měl jsem žízeň, a dali jste mi napít, byl jsem cizinec, a ujali jste se mě, nahý, a oblékli jste mě, nemocný, a navštívili jste mě, uvězněný, a přišli jste za mnou.“ (Mt 25,34-36).

Také moudrý Sirachovec radí:

„Neboj se pečovat o nemocné, takovými činy si získáš náklonnost.“ (Sir 7,35)

¹³² V roce 1876 jej opět zavedl Josef II z hygienických důvodů.

¹³³ Srov. UNGER Josef, *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1. - 16. století*, str. 33

Návštěva nemocných je jeden ze skutků tělesného milosrdenství. Od nepaměti je církví péče o nemocné doporučována. Existuje i několik řeholních řádů, které mají péči o nemocné ve svých regulích Milosrdní bratři, Misionářky lásky aj. Také činnost Katolické charity se v mnoha jejích projektech dotýká nemocných.

6.2.2 Svátost nemocných

Katolická církev nabízí svým nemocným a starým věřícím také pomoc ve formě svátosti nemocných.

„Je někdo z Vás nemocen? Ať zavolá starší církve a oni ať ho pomazou olejem ve jménu Páně a pak se nad ním modlí. Modlitba víry zachrání chorého a Pán ho pozvedne. Jestliže se dopustil hříchů, budou mu odpuštěny. Vyznávejte tedy jedni druhým své hříchy a jedni za druhé se modlete, abyste byli uzdraveni.“ (Jak. 5,14-16).

List sv. Jakuba je textem, na který se církev odvolává při udělování svátosti nemocných. Svátost nemocných je jedna ze sedmi svátostí katolické církve. Před II. vatikánským koncilem ji přijímali většinou umírající a vžil se pro ni název poslední pomazání. Ačkoliv i Tridentický koncil zná pojem pomazání nemocných, v praxi se udělovalo v posledních okamžicích života. Z toho někdy plyne obava lidí svátost přijímat. V jejich představách je pomoc, posila a důvěra v uzdravení zaměněna za vyjádření neřešitelné situace bez naděje na uzdravení a vyjádřením blízkého konce života. Dá se říci, že II. vatikánský koncil znovuobnovuje svátost, jako svátost nemocných.

6.2.3 Úprava po II. vatikánském koncilu

Sacrosanctum concilium upřesňuje, kdo a za jakých okolností může svátost přijmout a upravuje termín poslední pomazání „Poslední pomazání“ se také, dokonce lépe, může nazývat „pomazání nemocných“. Není to svátost jen pro ty, kdo se ocitli v bezprostředním ohrožení života. Proto je příhodná doba pro její přijetí jistě už tehdy, když věřící začíná být v nebezpečí smrti pro nemoc nebo stáří.“ (SsC 73) Konstituce upravuje jak pomazání nemocných přijímat spolu s viatikem i bez něj. „Vedle obřadů pro oddělené udělování pomazání nemocných a viatika ať je vytvořen souvislý řád, podle kterého se pomazání nemocnému udělí po zpovědi a před přijetím viatika.“ (SsC 74) A vybízí k upravení možnosti přijímání svátosti podle toho, komu a kde je udělována. „Počet jednotlivých mazání se má přizpůsobit

okolnostem. Modlitby, které patří k obřadu pomazání nemocných, ať jsou upraveny tak, aby odpovídaly různým situacím nemocných, kteří přijímají tuto svátost.“ (SsC 75).

6.2.4 Příjemci svátosti nemocných

V obřadech svátosti nemocných jsou jako možní příjemci zmiňováni: „Toto svátostné pomazání má se tedy udělovat se vší péčí těm věřícím, kteří nebezpečně chřadnou nemocí nebo stářím (...).“ „Před chirurgickým zásahem (operací) je možno udělit svátost pomazání nemocných tehdy, je-li příčinou této operace nebezpečné onemocnění.“ „Starým lidem, jejichž síly značně ochabují, je možno udělit svátostné pomazání, i když není vidět nějakou nebezpečnou nemoc“.¹³⁴

6.2.5 Udělování svátosti pomazání nemocných

Svátost uděluje kněz nebo biskup. Při udělování se přihlíží, zda svátost přijímá jeden věřící nebo je svátost udílena hromadně. Když se pomazání udílí v kostele, může být obřad vsazen do mše svaté. Je možné přijímat pomazání i jinde např. na nemocničním lůžku. Před udělením svátosti je vhodné vykonat svatou zpověď. Od toho, kde a jak je svátost udílena, se odvíjí i její slavení. Podstatou je modlitba kněze, bohoslužba slova, přímlovné prosby, vkládání rukou a mazání olejem. A účast žijícího příjemce. Zesnulým již tato svátost určena není.

6.2.6 Účinky přijetí svátosti nemocných

Přijetí svátosti nemocných spojuje nemocného s trpícím Kristem. Vlévá mu do srdce pokoj, odvahu a je útěchou od bolesti a pomáhá utrpení snášet. Pokud není nemocný schopen se vyzpovídat, odpouští hříchy. Je-li to prospěšné ke spáse duše nemocného, může uzdravovat. A v neposlední řadě je posilou a pomáhá na cestě do života věčného. Svátost nemocných však nenahrazuje lékařskou péčí!

¹³⁴ *Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné.*

6.2.7 Pohřební liturgie

V okamžiku úmrtí, ve chvílích kdy u Židů a muslimů nastupují bratrstva a „umývací komanda“, katolíci se modlí. Pokud jsou praktikovány rituály, tak regionálně. A jde spíše o symbolická gesta. Zvoní umíráček, bývá zapálena svíce u zesnulého a otvírá se okno. Absenci výraznějších rituálů po úmrtí si vysvětlují snahou, kterou se církev snažila vymýtit pohanské zvyky a pověry. A také abnormální sekularizací naší společnosti a vlivem reformačních hnutí. V případě úmrtí jsou ale pozůstalí odkázáni na pohřební služby. Větší sepejetí komunity běžné u muslimů a Židů je v našich farnostech spíše výjimečnou záležitostí.

„Při pohřbu snad více než u jiných obřadů záleží průběh na domluvě kněze a pozůstalých, případně na přání zesnulého. Následující představení a vysvětlení jednotlivých prvků proto není přesným vodítkem, sloužícím jako příprava na konkrétní pohřeb, ale spíše pomůckou, která může pomoci pochopit jednotlivé části liturgie, v níž si církev připomíná, že zemřelí mají účast na smrti a vzkříšení Ježíše Krista.“¹³⁵

6.3 Milosrdenství křesťanského pohřbu

Křesťanský pohřeb je poslední službou lásky poskytované tělům našich zemřelých. Tělo, které se při křtu stalo chrámem Ducha svatého, je naposledy uctěno. Pohřeb je vyjádřením naděje a v tomto horizontu křesťané smrt nahlížejí. Pohřební obřad doporučuje zemřelé milosrdnému Bohu a povzbuzuje pozůstalé. Obřad vyjadřuje soustrast s pozůstalými a úctu k tělu zesnulých. Naděje na vzkříšení a očekávání druhého Kristova příchodu je spojnici mezi zemřelými a pozůstalými.¹³⁶ Tam kde končí milosrdenství prokazované tělu, je křesťanský přesah milosrdenství prokazované duši. Modlitby za své zemřelé křesťané praktikují od počátku. *„Jsme přesvědčeni, že když prosíme za všechny, kteří zesnuli před námi, tak jim to velmi prospívá (...).“ (podle sv. Cyrila Jeruzalémského (315 + 386)).¹³⁷*

¹³⁵ Pastorační středisko arcibiskupství pražského. *Výklad jednotlivých prvků ve slavení pohřební bohoslužby*. Praha. [online]. [cit. 2015-04-01] Dostupné na: <http://www.liturgie.cz/pohreb/pohrebni-liturgie-krok-za-krokem/>.

¹³⁶ KREMER Jacob, *Budoucnost zemřelých*, str. 36

¹³⁷ IMA. *Modlit se za zemřelé?* 2001. [online]. [cit. 2015-04-01] Dostupné z: <http://www.vira.cz/Texty/Glosar/Modlit-se-za-zemrele.html>

7 POHŘEBNÍ OBŘADY

Zaměřím se na nejběžnější typy pohřebních obřadů. Nastíním, jak probíhají a jak jsou prováděny v okolí Třebíče. Tedy v oblasti mé působnosti. Rozdílným přístupům ke kremaci a pohřbu do země se budu věnovat ve zvláštní kapitole.

7.1 Pohřeb v kostele

Kodex kanonického práva uvádí: „Pohřeb kteréhokoliv zemřelého věřícího se zpravidla má konat ve farním kostele.“ (CIC kán. 1177 §1)

V našem regionu je obvyklý postup při pohřbu v kostele následující. Rakev je obvykle přivezena do kostela půl hodiny před zahájením obřadu. Rakev je orientována podle postavení dotyčného v liturgickém shromáždění. Biskup, kněz a jáhen tváří k lidu. Lid tváří k oltáři. U hlavy rakve bývá zapálen paškál, symbol vzkříšeného Krista. Povoluje-li to zákon a pozůstalí si to přejí, je otevřena rakev. V této chvíli bývají do rakve umísťovány obrázky svatých, fotografie příbuzných (nejčastěji vnoučat), drobné květiny a do rukou bývá vpleten růženec či vložen křížek. Před zahájením obřadu je rakev zakryta a obřad probíhá se zavřenou rakví. Po modlitbě po přijímání se kněz odchází převléci a bere si pluvíál. Postaví se u rakve tváří k lidu a pronáší krátkou modlitbu. Za zpěvu písně *Věřím, že můj Vykupitel žije*, kněz vykropí a případně i okouří rakev. Poté je rakev odnesena z kostela. V případě kremace je bezprostředně poté odvážena do krematoria. Ukládá-li se rakev do hrobu, jde zpravidla kněz i tam. Tento typ obřadu volí častěji v menších obcích. Ve městě (v Třebíči) se jedná o menšinu.

7.2 Obřad u hrobu

Obřad uložení rakve do hrobu začíná vysvěcením hrobu. Následuje krátká modlitba, přímlyvy, spuštění rakve do hrobu a odevzdání zesnulého milosrdnému Bohu. Na závěr je možné se pomodlit (většinou Otče náš a Zdravas Maria, méně často Salve Regina). Kněz většinou poděkuje jménem rodiny za účast.

7.3 Obřad v domě

Je jemnou modifikací, která předchází obřadu v kostele. Rakev se zesnulým je přivezena do domu, kde se opět příbuzní loučí u otevřené rakve. Rakev je potom vynesena ven. Bývá zvykem rakev třikrát zhoupnout nad prahem, aby se zesnulý rozloučil s domem. Je-li kostel v obci, jde se průvodem do kostela. Je-li kostel v jiné obci, odchází se ke kříži na konci vesnice. Tam se někdo z představitelů obce jejím jménem se zesnulým rozloučí. Bývá zvykem v zastoupení zesnulého požádat o odpuštění jeho případných provinění a poklesků. Jedná se spíše o rozloučení zesnulého s obcí a domem kde žil a o snahu o smíření, aby případné spory neměly trvání až za hrob. Kněz v tomto případě většinou přítomen nebývá. Pokud kněz přítomen je, pronáší krátkou modlitbu s četbou Písma svatého v domě.

7.4 Obřad v obřadní síni

Existují luxusně vybavené obřadní síně, v jejichž inventáři se nachází i obětní stůl.¹³⁸ Ten jim dovoluje sloužit mši svatou přímo v prostorách obřadní síně. V typické obřadní síni vybudované v dobách reálného socialismu však podobný inventář chybí. Spíše byly tyto síně budované s úmyslem potlačit rozloučení v kostelích a hřbitovních kaplích. Obsahují hlediště (místa pro pozůstalé) a jeviště (katafalk s rakví a řečnický pult). Vizuálně se sekulární a církevní obřad liší jen oblekem řečníka. Přítomnost duchovního však pozvedá obsah obřadu do jiných sfér. Civilní řečník se zaměřuje na shrnutí života zesnulého, velebí jeho morální vlastnosti a vypočítává pracovní a osobní úspěchy. Pokud byl zemřelý členem zájmové organizace, může vystoupit s proslovem i její zástupce. Naproti tomu duchovní vede obřad církevní. Mimo četby z Písma a krátké homilie, která může obsahovat i údaje ze života zesnulého, mají zde místo i modlitby za zemřelého a pozůstalé. Církevní obřady vedené v duchu Velikonoc, nejsou konečnou definitivou a černou tečkou za životem, ale vyjádřením naděje a poděkováním za skončený život, při vědomí ztráty i bolesti.

¹³⁸ Např. obřadní síň na Zelené Hoře ve Žďáru nad Sázavou má přenosný obětní stůl.

7.5 Obřad před kremací

Obřad před kremací má totožný průběh jako obřad před pohřbením do hrobu. Jedinou výjimkou je právě absence uložení do hrobu či hrobky. Místo toho následuje převezení rakve se zesnulým do krematoria.

7.6 Krátký popis jednoho obřadu

Anonymní sekulární obřad realizovaný v obřadní síni Nového hřbitova v Třebíči. Na obřad, který začíná v 11.00 hodin, se pozůstalí schází již 20-30 minut před jeho začátkem. Z kanceláře vyjde obřadník a zavolá si objednavatele pohřbu. Představí mu řečníka, který se bude jeho jménem loučit. Řečník mu představí smuteční proslov, který sestavil na základě podkladů, které od pozůstalých, prostřednictvím pohřební služby obdržel. Po upravení a doladění proslovu jsou pozůstalí dotázáni, zda chtějí se zesnulého ještě vidět. V 80 - 90% vyjádří své přání zesnulého ještě vidět a naposledy se s ním rozloučit u otevřené rakve. Pět minut před začátkem obřadu je rakev zavřena a nachystána do obřadní síně. V 11.00 hodin začne hrát první skladba, kterou si rodina vybrala, při sjednávání obřadu v kanceláři pohřební služby. Účastníci pohřbu vcházejí do obřadní síně. Jako první je uváděna nejbližší rodina. Lidé se usadí, ti kteří donesli menší květinu, položí ji k rakvi. Kolem katafalku je již rozestavěna smuteční vazba. Na rakvi je umístěna kytice. Zní druhá skladba. Po skončení druhé skladby promlouvá řečník. Vzpomíná na zesnulého, popisuje jeho život, rodinu, záliby. Na závěr děkuje za účast, projevy soustrastí a květinové dary. Zní třetí skladba, po ní čtvrtá. Závěrem čtvrté skladby se začnou stmívat světla u rakve a rakev sjíždí níž a mizí lidem z očí. Lidé spontánně vstávají. Po skončení skladby přichází obřadník a kondoluje nejbližším pozůstalým v první řadě. Lidé se přidávají a probíhá kondolence. Po skončení kondolence jsou vyneseny rodině květiny před obřadní síň a ta si je převáží na svůj hrob. Je 11.30 – 11.40 a obřad je u konce.

7.7 Pohřeb bez obřadu

Pohřeb bez obřadu je formou pohřbení, kdy nedochází ke smutečnímu obřadu. Rakev se zesnulým je většinou převezena do krematoria a spálena. Řidčeji je uložena do hrobu. Vždy

bez přítomnosti pozůstalých. Dle Nešporové, kromě významné sekularizace společnosti, hrají roli tři faktory: ekonomické, psychologické a sociální.¹³⁹

K těmto údajům přidám pozorování ze své praxe. Lidé, kteří volí možnost rozloučení bez obřadu, mi důvody buď nesdělují a jen vyjádří své přání. Taková objednávka nezřídka probíhá rychle a rezervovaně. Nebo naopak své důvody vysvětlují. Někdy ve mně vyvolávají pocit, že chtějí být utvrzeni ve svém rozhodnutí a pochopení. Důvody uvádí ekonomické, nedostatek času, přání zesnulého, malé množství pozůstalých a psychickou neschopnost účasti na pohřbu.

Dále mezi bezobřadní pohřby můžeme zařadit většinu sociálních pohřbů, které zařizuje obec (viz níže). Posledním důvodem je snaha o zamlčení úmrtí. Např. tragické události (vraždy, sebevraždy, úmrtí při trestné činnosti apod.)

Ekonomické důvody rozlišuji na dva typy. Prvním je nedostatek financí. Druhým pocit, že peníze jsou investovány zbytečně. Celý smuteční obřad je podle dotčených pouhou maškarádou. Upřímnější se jim zdá setkání v rodinném kruhu a vzpomínka.¹⁴⁰

Nedostatek času bývá předkládán lidmi, kteří mají náročná zaměstnání nebo vzdálené bydliště. Jako příklad mohu uvést úmrtí starší ženy, jejíž jediný syn žije v zahraničí. Objednávku potom realizuje pomocí telefonu či emailu. K objednavce přiloží pouze pokyn jak naložit s urnou. Veškerá komunikace proběhne přes telekomunikační média.

Nedostatek pozůstalých je důvod velmi podobný. Jako důvod nevypravovat pohřeb pozůstalý uvádí, že by tam byl sám. „Maminku už nikdo neznal. Zesnulý se sem přistěhoval nedávno a pohřbu by se nikdo neúčastnil.“ Tyto věty slýchám nejčastěji.

Přílišná bolest, nutnost užívání tlumících léků, zbytečné jitření emocí. I s těmito důvody jsem se ve své praxi setkal.

Zamlčet úmrtí a neuskutečnit obřad se snaží lidé, kteří mají pocit, že zesnulý na ně vrhá nějaké společenské stigma.

Pohřby bez obřadu jsou relativně nový fenomén. Jejich realizaci uskutečňují více lidé nevěřící a neúčastníci se pravidelně bohoslužeb.¹⁴¹ V naší sekularizované společnosti se tento trend šíří.¹⁴² Sousední země s podobnou ekonomickou situací, ale méně sekularizované (Pol-

¹³⁹ Srov. Nešporová Olga, *O smrti a pohřbívání*, str. 203

¹⁴⁰ Zda k těmto vzpomínkovým setkáním nad urnou či fotografií dochází nevím. A ani neznám žádnou studii, která by tento fenomén mapovala.

¹⁴¹ Srov. Nešporová Olga, *O smrti a pohřbívání*, kap. 3,5

¹⁴² Někteří naši kolegové ze západních a severních Čech udávají 70 a více % všech pohřbů jako bezobřadní!

sko, Slovensko), však bezobřadní pohřeb téměř neznají. Situace v někdejší NDR se počtem kremací blíží té naší. A i tam se objevuje nárůst kremací bez obřadu.

Řešení této situace závisí na okolnostech a vůli. Zjistil jsem, že značné části mých kolegů tato situace vyhovuje. Pokud na ně není vyvíjen ani ekonomický ani morální tlak, odpadá jim často fyzicky i psychicky náročná část při realizaci pohřebních obřadů. Naše pohřební služba se pokouší o řešení rozšířením nabídky. V prostorách pohřební služby jsme vybudovali malou obřadní síň. Pojme až 25 sedících a asi 15-20 stojících pozůstalých. Nabízíme zájemcům o bezobřadní kremaci možnost rozloučení se v této síni. Cena za takový obřad se blíží ceně za bezobřadní kremaci. Zájem o tuto formu rozloučení roste. Spolu se zájmem je potěšující, že přišli několikrát poděkovat i lidé, kteří původně chtěli zařídit bezobřadní kremaci. Jejich vděk byl hlavně za to, že jsme jim nabídli možnost obřadu. Sami potom zdůrazňovali, jak velký význam pro ně smuteční akt měl. Důležitost rituálů, jako jsou pohřby, zmiňuje i Špatenková v souvislosti s faktory podporujícími normální zármutek a truchlení.¹⁴³ Nemám ještě zpracovanou analýzu, jak se odrazilo otevření síně v počtu bezobřadních kremací. Zdá se, že tuto formu volí i lidé, kteří by jinak volili jinou, ale též obřadní formu. Každopádně první odhady svědčí minimálně o stagnaci růstu bezobřadních pohřbů.

7.8 Sociální pohřeb – pohřeb zařizovaný obcí

Ve své práci budu termínem sociální pohřeb¹⁴⁴ označovat pohřeb vyřízený obcí při absenci nebo nezájmu příbuzných o jeho obstarání. Nepřihlásí-li se do 96 hodin od oznámení úmrtí nikdo, kdo by zařídil pohřeb, je povinností obce v katastru, kde dotyčný zemřel, pohřbení zajistit. Ve většině případů, se kterými jsem se setkal, volili obce formu bezobřadní kremace a anonymní vsyp urny. Pouze v případě úmrtí občana obce Heraltice, vypravila obec křesťanský pohřeb s uložením do hrobu na místním hřbitově a obec Vladislav zajistila pro svou občanku rozloučení v obřadní síni. Původní záměr pohřbít ji do rodinného hrobu byl změněn na kremaci, ale jen z důvodu nedostatečného rozměru hrobu. Hrob již nesplňoval technické parametry vhodné k pohřbení. Po obřadu v obřadní síni a kremaci byla na tento hrob umístěna urna s popelem zesnulé.

¹⁴³ Srov. ŠPATENKOVÁ Naděžda a kolektiv, *Krizová intervence pro praxi*, str. 70

¹⁴⁴ Pojem používaný odborníky. Viz. HAŠKOVCOVÁ Helena, *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*,

7.9 Pohřeb kontra kremace historicko-právní dilema

Kremace je pro některé katolíky stále příliš žhavé téma. Současný postoj dokládá Kodex kanonického práva: „Církev velmi doporučuje zachovat zbožný zvyk pohřbívání těl zemřelých do země; nazakazuje však pohřeb žehem, pokud nebyl zvolen z důvodů odporujících křesťanské nauce.“ (CIC, kán. 116, § 3)

Problémem rozmachu kremací v 19. a 20. století je její užívání jako symbolu odmítnutí církve a uchopení kremace svobodnými zednáři, Volnou myšlenkou a ostatními materialisticko-ateistickými spolky. Během let římskokatolická církev vyjadřovala svůj negativní postoj ke kremacím, ještě CIC 1917 obsahoval zákaz kremace: „*Fidelium defunctorum corpora sepelienda sunt, reprobata eorundem crematione*“ (CIC 1917 kán. 1203). Dokonce, podle 1917 Codex Iuris canonicis: „*Excluso ab ecclesiastica sepultura deneganda quoque sunt tum qualibet Missa exsequialis, etiam anniversaria, tum alia publica officia funebria.*“ (CIC 1917, kán. 1241) nemohla být za zpopelněné zesnulé sloužena ani žádná jiná mše (výroční mše atd.), pokud jim byl odepřen církevní pohřeb.¹⁴⁵ Kremace byla vnímána jako jistý antagonismus ke zvyku katolických křesťanů ukládat zesnulé do hrobu, kde rozklad probíhá přirozeně a skrytě a ne násilně a viditelně. Byla vyjádřením totálního zničení těla a popřením vzkříšení duše a těla. Se zesílením tlaků zdůrazňujících pokrokovost kremační myšlenky, bez přidružených proticírkevních a bezbožných paradigmat, přichází v církvi posun i v této otázce. Svaté oficium, za pontifikátu papeže Jana XXIII., vydává 8. května 1963 instrukci *Piam et constantem*. Vymezuje, že církevní obřady nemají být odepřeny, pokud neexistují důkazy, že kremace byla volena jako vyjádření proticírkevních názorů.

Současná praxe je tedy taková, že církev doporučuje tradiční pohřeb do země, ale proti kremaci nic nenamítá, není-li výrazem odporu ke křesťanskému učení. Není mi ovšem znám případ, kdy někdo žádal o církevní pohřeb a zároveň přitom volil kremaci z nevraživosti vůči ní či Kristu.

¹⁴⁵ Srov. Svoboda Jiří, Kremace v legislativě kodexu z roku 1917 in Sborník Katolické teologické fakulty, str. 429-438

8 HŘBITOVY, ROZDĚLENÍ, ZŘIZOVÁNÍ A PROVOZOVÁNÍ

Ačkoli je nám hřbitov všem důvěrně znám, ne každý hřbitov má stejný status. Co je vlastně pohřebiště, jaké části může obsahovat a kdo jej provozuje, se pokusím hrubými rysy načrtnout v následujících kapitolách.

8.1 Pohřebiště

Pohřebiště je místo, kde jsou ukládána těla zesnulých nebo jejich popel ve schránkách. Dle typu rozlišujeme pohřebiště na veřejná a neveřejná. Jejich vymezení určuje zákon.

8.1.1 Veřejná pohřebiště

Zákon 256/2001 Sb. ze dne 29. července 2001 o pohřebnictví a o změně některých zákonů v § 2 uvádí: „Vymezení základních pojmů pro účely tohoto zákona se rozumí ... d) veřejným pohřebištěm prostor určený k pohřbení lidských pozůstatků nebo uložení zpopelněných lidských ostatků v podobě míst pro hroby a hrobky nebo úložiště jednotlivých uren nebo rozptýlové či vsypové louky nebo jejich kombinace.“¹⁴⁶

Obecní hřbitovy tak je známe a navštěvujeme, jsou vesměs klasická veřejná pohřebiště.

8.1.2 Neveřejná pohřebiště

Stejný zákon v § 3 vymezuje pohřebiště neveřejná jako „(...)úcelová zařízení určená výlučně pro uložení lidských pozůstatků nebo zpopelněných lidských ostatků členů řeholních řádů nebo kongregací a prostory zřízené přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona pro uložení lidských pozůstatků nebo zpopelněných lidských ostatků členů uzavřených, zejména příbuzenských společenství.“¹⁴⁷

V praxi to znamená, že neveřejným pohřebištěm jsou zejména církevní hřbitovy ať již židovské nebo řádové hřbitovy některých klášterů. Dalším typickým příkladem jsou hřbitovy a hrobky šlechtických rodů. Např. Krypta rodu Haugwitzů v Náměšti nad Oslavou či Swarzensberská hrobka u Třeboně. Jejich neveřejnost neznámá nemožnost návštěvy tohoto místa,

¹⁴⁶ Zákon č. 256/2001 Sb., zákon o pohřebnictví

¹⁴⁷ Zákon č. 256/2001 Sb., zákon o pohřebnictví

mnohá z těchto míst jsou kulturními památkami, ale vyjadřuje nemožnost pohřbení v nich bez konfesního či rodového vztahu.

8.1.3 Zřizování a provozování veřejného pohřebiště

Provozovat veřejné pohřebiště může obec, nebo církev či náboženská společnost. Jedná se o službu ve veřejném zájmu. Obec je povinna zajistit pro své občany místo na pohřebišti. Ne-li schopna zřízením vlastního pohřebiště, nebo z důvodů naplnění kapacity na něm, pak musí tuto službu zajistit smlouvou se sousední obcí.¹⁴⁸ Takto je nejčastěji praktikováno ukládání na hřbitovech u farních kostelů. Farnost tvoří dvě a více obcí a v jedné z nich je farní kostel. V okolí kostela byl již při jeho stavbě zřízen hřbitov a na toto „svaté pole“ byli ukládáni zesnulý z celé farnosti, tedy i z okolních vesnic. Jako příklad uvedu farnost Chlum u Třebíče. Do farnosti sv. Václava patří i obce Kouty, Radošov, Číchov a Horní Smrčné. Starousedlíci z těchto obcí mají své rodinné hroby na hřbitově u kostela sv. Václava v obci Chlum. Žádná z těchto obcí svůj vlastní hřbitov nemá.

Do konce 18. století byla jediným zřizovatelem pohřebišť církev. Dnes tedy může dle zákona pohřebiště zřizovat obec, církev nebo registrovaná náboženská společnost. Zřizovatel však může být pouze právnická osoba. Tato právnická osoba může pohřebiště nejen vlastnit, ale i provozovat. Případně může delegovat některé povinnosti na osobu správce pohřebiště. Tou může být jak fyzická tak právnická osoba. U větších měst správu pohřebiště provádí většinou různé komunální, technické či hřbitovní služby. U menších obcí, je-li správce, bývá jím zpravidla obecní hrobník.

8.2 Hřbitovy ve správě obce - hřbitovy ve správě církve

Navzdory tomu, že celá třetina hřbitovů provozovaných obcemi byla církevních, pak zpětné provozování hřbitovů církvemi je stále raritou. Výjimkou jsou židovské obce provozující na 300 neveřejných pohřebišť. A sbory církve československé husitské, která však provozuje vesměs kolumbária v prostorách svých modliteben.¹⁴⁹ V roce 1960 byly církve přinuceny přenechat správu pohřebišť obcím. Majetkové poměry však zůstaly nezměněny. I když existu-

¹⁴⁸ Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví

¹⁴⁹ Např. Sbor ČSCH v Náměšti nad Oslavou takové kolumbárium vlastní a provozuje.

je možnost převést správu zpět na farnosti, ty o to zatím nejeví přílišný zájem.¹⁵⁰ Tato oblast skýtá mimo jiné i velký pastorační potenciál. Očekávalo se, že církev projeví větší zájem o znovuzískání svých pohřebišť.¹⁵¹

8.3 Hrobník

Funkce hrobníka je mnohdy podceňovaná a opovrhovaná, každopádně velice potřebná. Výkop hrobu by měl provádět vždy jen proškolený personál a vždy s vědomím a povolením správy pohřebiště.

8.4 Výkop hrobu

Do nástupu kremace, která se na našem území stává čím dál dominantnější formou pohřbení, bylo uložení do země nejtypičtějším způsobem rozloučení se zesnulým. Po vymýcení žárových pohřbů jako projevů pohanství, byly dvě možnosti uložení zesnulého. Hrob nebo hrobka. Při pohledu na starší hřbitovy bývá patrné, že organizací vzniku hrobového místa se většinou nikdo nezatežoval. Hřbitovy v okolí kostelů, ač byly původně za branou měst a obcí, ocitaly se s postupem urbanizace obklopeny zástavbou. Při zakládání nových míst se využívalo opuštěných hrobů a míst jakkoli volných. Zmenšující se prostor pohřebiště a rostoucí počet obyvatel si vynutily lokálně budování nových hřbitovů. K započetí samotného výkopu je třeba splnit několik zákonných předpisů.

8.4.1 Bezpečnost

Je-li hrob, do kterého se má zesnulý uložit, z právního hlediska připraven, tedy souhlasí-li nájemce a tlecí doba po posledním uložení již uplynula, lze zahájit práce. Jako první musí hrobník posoudit stav hrobového místa, kde bude provádět výkop. Zajistit bezpečnost svou i okolí a zabránit poškození dotčeného hrobu i ostatních. Musí zjistit, zda se nenaklání pomník a zda nehrozí jeho sesunutí. Měl by zkontrolovat stabilitu všech prvků. Je vhodné i zdokumentovat stav, zvláště pak viditelná poškození hrobového místa a informovat o nich ná-

¹⁵⁰ Srov. KOTRLÝ Tomáš, *Pohřebnictví, Právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*, str. 188-191

¹⁵¹ *Ibid.* str. 189

jemce. Předejde se tím i možným pozdějším sporům. Je třeba zajistit i prostor, kam bude prozatím uložena zemina. Dále je třeba zjistit, zdali je vnitřní světlost rámu dostatečná k uložení rakve. Minimální světlost by pro klasické typy rakví měla být 80 cm do šířky a 210 - 215 cm do délky. V případě, že je hrob kratší, můžeme buď rozebrat hrobové zařízení anebo provést tzv. podkopání. To se provádí způsobem, kdy je část pod předním rámem podkopána třeba až v půlmetrové hloubce na potřebnou délku. Je-li délka hrobu mezi rámy např. 160 cm, je pod rámem protažena z nevyhovující délky na délku větší asi 220 – 240 cm. Rakev je pak spouštěna do hrobu nikoliv horizontálně, ale vertikálně nohama napřed. V okamžiku, kdy se dostanou nohy rakve k podkopané části, jsou podsunuty a rakev je srovnána zpět z vertikální do horizontální polohy a je uložena již klasicky. Tento manévr vyžaduje pevně uvázanou rakev a odborné vedení.

Dalším z problému, se kterými přichází hrobník do styku, jsou nedostatečné hrobové základy. Starší mohutné žulové hroby nezdědky stojí na rozpadlých cihlových patkách. V okamžiku, kdy je vedle nich prováděn výkop, dochází k jejich uvolnění a zřícení. Hrozí nejenom poškození pomníku, ale hlavně ohrožuje na životě především samotného hrobníka. Druhým extrémem jsou základy vyrobené neodborně svépomocí. Bývají často z venkovní strany vcelku úhledně zašalované, ale z vnitřní strany hrobu postrádají jakoukoliv oporu. Beton bývá nalit z kotoučů, doplněn o pořádné balvany. Dostat se dovnitř je bez sbíječky prakticky nemožné. Každý hrobník dokáže ocenit, narazí-li na hrob, jehož základ je vyroben fundovaně. Pocit bezpečí dodává práci klid a hrobníkovi ušetří značnou část námahy a času, který by strávil pracným zabezpečením výkopu.

Hrobník by si měl vážit svého zdraví a vybavit se vhodným ochranným oděvem, rukavicemi a pevnou, nejlépe celokoženou obuví s ocelovou špicí. Od hloubky výkopu 130 cm by měla být v dohledu nebo doslechu další osoba. Osoba hrobníka by měla spojovat fyzickou zdatnost s empatií k živým a úctou k zesnulým.

8.4.2 Parametry výkopu hrobu

Hloubkou standartní se rozumí 150 centimetrů. Do takto hlubokého hrobu lze uložit rakev. S rakví je pak zakázáno manipulovat, dokud neskončí tlecí doba. Pro případ, že bychom chtěli nebo očekáváme takovou možnost, že bude nutné uložit do hrobu nad sebe dva zesnulé, musíme volit hrob prohloubený. Ten se kope do hloubky 200 cm. Nad zesnulého uloženého v takové hloubce můžeme kdykoliv uložit další rakev do hloubky standartních 150 cm. Tlecí

doba se začíná počítat od uložení druhé rakve. Po jejím uplynutí lze opět kopat do prohloubené hloubky.

8.4.3 Tlecí doba

Tlecí dobu by měl stanovovat provozovatel pohřebiště v Řádu pohřebiště na základě hydrogeologického průzkumu a vyjádření Krajské hygienické stanice.¹⁵² Jedná se o dobu, po kterou nelze do hrobu ukládat dalšího nebožtíka.

¹⁵² Srov. KOTRLÝ Tomáš, *Pohřebnictví, Právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*, str. 140-141

9 HŘBITOVNÍ ARCHITEKTURA

Je několik možností, jak můžeme ukládat své zesnulé. Rozlišují se podle toho, zda ukládáme tělo nebo popel. A zda ukládáme tělo do hrobu anebo do hrobky. Podle toho volíme a upravujeme místo jejich posledního odpočinku.

9.1 Rozptylové loučky

Nejjednodušší formou uložení popela je uložení na rozptylové loučce. Zaměstnanec pohřební služby nebo správy hřbitova rozsype popel na zvláště vymezenou loučku.¹⁵³ Jedná se o nevratný úkon. Popel bude anonymně smíšen s popel dalších zemřelých a splyne s vegetací. Jméno zemřelého bude uvedeno jen ve hřbitovní matrice. V některých případech je u loučky deska, na kterou lze jména uložených napsat. U loučky na kterou je z pietních důvodů vstup zakázán, je většinou jen vyhrazená malá část kam lze položit kytici nebo zapálit svíci.

9.2 Vsyrové loučky

Velice podobné místo liší se jen technologií uložení popela. Popel není rozptýlen ve větru po loučce, ale je vsypán do jamky. Loučka by měla umožňovat okótování. Je tedy méně anonymní a na jedno místo vsypu lze postupně vsypat více uren. Umožňuje tedy, alespoň základní orientaci, kam byl popel vsypán a částečnou možnost být uložen např. spolu s partnerem. Opět se ale jedná o nevratný úkon. Popel již nejde vyzvednout. Místa vsypů nejsou označena viditelně, návštěvník hřbitova přichází k zelené zatravněné loučce. U loučky bývá opět jen plocha pro hromadné umístění kytice či svíce.

Tyto formy, tedy rozptýl nebo vsyp, volí v našem regionu, převážně lidé, kteří zůstali bez příbuzných. Druhou skupinou jsou lidé, kteří ještě za svého života, vyjadřovali sami své přání o uložení (rozptýlení) svého popela po své smrti. Nejčastěji jako důvod uvádějí nechuť zatěžovat kohokoli starostí o svůj hrob. Případně pokládají zřízení hrobu za zbytečnou investici. Nutno podotknout, že tuto formu uložení popela nevolí v našem regionu příliš velké procento pozůstalých.

¹⁵³ Srov. STEJSKAL David, ŠEJVL Jaroslav, *Pohřbívání a hřbitovy*, str. 78-106

9.3 Urnové hroby

Nejlevnější variantou, kterou lze považovat za urnový hrob je tzv. epitafní deska. Jedná se o žulovou desku, která může být položena na zemi a pod ní je v zemi uložena urna s popelem. Na desce může být napsané jméno zesnulého. Velikost desky určuje správa hřbitova ve svém hřbitovním řádu. Pro představu Nový hřbitov v Třebíči určuje jejich velikost na 50 x 40 cm.

Druhou variantou je umístění urny v kolumbáriu. Kolumbárium je stavba stojící převážně na hřbitově. Je rozdělena na více menších kolumbárních schrán, do kterých jsou vkládány urny. Schránky bývají kryté sklem v nerezovém rámečku nebo žulovou deskou. Rozměry schrán se opět místně liší. Náměšť nad Oslavou 60 x 40 cm.

Další možností je uložení do klasického urnového hrobu. Urnový hrob, jehož nejjednodušší modifikací je epitafní deska, může být postaven nad betonovou šachtou, do které jsou vkládány urny. Případně může stát jen na betonovém či zděném základu, pod kterým je zakopána plastová schránka, ve které jsou urny uloženy. Setkal jsem se i s případem, že betonové šachty byly betonovány včetně dna. Tvořily tedy jakousi nádrž. V případě silnějších dešťů docházelo k protečení vody a vytvoření bazénku uvnitř šachty. Tento způsob nemůžeme považovat za příliš vhodný. Starší typy úředních schrán jsou plechové. Zůstane-li taková urna ve vodě, dojde zákonitě k jejímu prorezavění a rozpadu. Novější plastové typy úředních schrán ve vodě netrpí. Ani tak nepůsobí nijak pozitivně, je-li šachta při odkrytí a ukládání další urny plná vody. Daleko vhodnější je vysypat spodek šachty dvaceti až třiceti centimetry šterku či oblázků. Mimo dekorativní účel plní i funkci drenážní a odvádí vodu z šachty.¹⁵⁴

Lze i skloubit urnový hrob s kolumbární schránou. Urnový hrob pak obsahuje nerezovou či kamennou schránku opatřenou dvířky s průhledným sklem. Umožňuje mít některé urny uložené viditelně nad krytou šachtou. Problémem u tohoto druhu uložení zvláště v posledních letech bylo faktum, že většina uren byla vyráběna z barevných kovů. Velké množství hřbitovů pak zažilo opakované nájezdy lupičů barevných kovů. Mezi těmi, kteří byli tímto barbarským plněním postiženi, byli za šťastnější považováni ti, jimž zůstala alespoň úřední vložka s popelem jejich drahých.

Urny lze samozřejmě uložit i do hrobu. A to jak do země, tak do schránky nad zemí. Případně uložit urny do hrobky. Je-li použit žulový či mramorový obal na urnu, může být urna uložena na povrchu bez další ochrany. Navíc lze na ni vytesat i jméno zesnulého.

¹⁵⁴ Srov. STEJSKAL David, ŠEJVL Jaroslav, *Pohřbívání a hřbitovy*, str. 78-106

Urnové hroby se liší materiálem, ze kterého jsou vyrobeny a také svojí velikostí. Jsou vyráběny z terasa, betonu, umělých kamenů, nejčastěji však z přírodního kamene.

Zatím nepříliš populární v naší republice je urnový hrob vyrobený z plastu. Před třemi roky se pokoušela skupina maďarských podnikatelů prorazit na náš trh s tímto sortimentem. Jejich akce skončila bez většího úspěchu.

Zřídka můžeme vidět i urnové hroby ze dřeva nebo hroby vyráběné doma kutily. Vynalézavost opravdu lidem nechybí. Technologicky nejzvláštnější hrob, který jsem kdy viděl, byl vyroben z tvrzeného polystyrenu a natřen marmolitem.

Velikost urnových hrobů určují hřbitovní řády. Nejčastějším rozměrem bývá 70x100 centimetrů. Další časté rozměry jsou 80 x 80 cm, 100 x 100 cm, 90 x 100 cm a 60 x 80 cm aj.

9.4 Kostrové hroby (rakvové)

Nejčastější variantou používanou pro pohřeb do země je klasický rakvový hrob. Rakev je ukládána do vykopaného hrobu a posléze zahrnuta zeminou. Hrob může být krytí deskami. Měl by obsahovat základ, rámy a na vyvýšeném soklu nápisovou desku.

9.5 Hrobky

Hrobka je nejčastěji tvořena podzemní komorou, do které je ukládána rakev.¹⁵⁵ Největším rozdílem oproti hrobu je, že rakev nebývá zahrnuta hlínou, ale spočívá v uzavřené šachtě. Hrobka může být vystavěn pro jednu nebo více rakví, uložených nad sebou nebo vedle sebe. Nejběžnějším typem hrobky je podzemní komora se vstupem shora. Bývá krytá betonovými deskami a menší vrstvou hlíny. Může být zakryta i kamennými deskami. Vyskytují se i hrobky s cihlovým klenutým stropem a hrobky kaplové. U běžné podzemní hrobky, která může být v jedné řadě s normálními hroby, nemusí být na první pohled patrné, že se jedná o hrobku. Otvírání hrobky má však svá specifika a proto musí být hrobník dopředu informován, že se nejedná o hrob. I zákonné předpisy stanovují typ rakve, kterou lze použít k pohřbení do hrobky.

¹⁵⁵ Srov. STEJSKAL David, ŠEJVL Jaroslav, *Pohřbívání a hřbitovy*, str. 78-106

9.6 Kenotaf

Jedná se o symbolický pomníček, realizovaný většinou formou destičky nebo památníčku. Volí se v případech, kdy je zesnulý uložen v dáli nebo je jeho místo pohřbení neznámé. Typické je to pro vojáky padlé ve světových válkách. Náměstí, návsi i hřbitovy, kaple a kostely jsou místa, kde se s podobnými kenotafy setkáváme poměrně často.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Srov. STEJSKAL David, ŠEJVL Jaroslav, *Pohřbívání a hřbitovy*, str. 78-106

10 RODINNÁ TRADICE

Můj pradědeček Leopold Vysibla založil v Třebíči roku 1906 první pohřební ústav. Pohřby v Třebíči před založením pradědečkova ústavu zajišťovaly cechy a obec. Většina cechů měla již ve svých řádech zapsáno, jak postupovat v případě úmrtí svého člena. *Například podle pořádku vydaného Smilem Osovským z Doubravice a na Třebíči roku 1577 pro cech tkalcovský je ustanoveno: „Když by Pánbůh na mistra nebo mistrovou tolikéž na dítky a czelaudku gich smrt vložiti raczil tedy každý mistr i towaryss wedle obyczege a rzadu krzestianského to mertwe tielo poctiwie doprovodit powinnen gest pod pokutoau czechovnij pul funtu wosku.“¹⁵⁷* Na hřbitov přenášeli rakev příbuzní, členové cechu, známí a sousedé. Když se rakev vezla, používalo se vozu taženého černými koňmi. Rakve vyráběli místní truhláři a bylo možné je zadat přímo na míru zesnulého. Roku 1886 pořídila obec dva pohřební vozy i s úmyslem předejít problémům při pohřbívání infekčních těl. Veškeré náležitosti od sjednání kněze, ministranta, celfotra, výkop hrobu a tisk parte zařizovali sami pozůstalí.¹⁵⁸

Roku 1906 můj praděd, do té doby majitel obchodu s galanterií založil první pohřební ústav v Třebíči s názvem Pietas. Tento název odkazoval jak k pietě, tak ke zbožnosti a řádnému plnění povinností. Výrobu rakví si zajišťoval ústav vlastními silami. Tři synové pana Leopolda Vysibly Leopold, Otakar a Jaroslav nevyrostali s jednoznačným zaměřením, že převezmou otcovu živnost, nejstarší syn Leopold studoval medicínu, prostřední Otakar studoval obchodní akademii a nejmladší Jaroslav se učil truhlářem. Jenže roku 1925 Leopold Vysibla st. umírá a v Třebíči vzniká další pohřební ústav Charitas. Tváří v tvář této situaci spojili bratři své síly, zanechali ostatních studií a činností a věnovali se cele profesi „funebráků“. Svoje povolání dělali natolik dobře, že zůstávají pojmy i dnes, desetiletí po své smrti. Ústav zajišťoval vše, co bylo k pohřbení potřeba, pouze smuteční oznámení zajišťovaly místní tiskárny. Na svou dobu mě i velmi dobře zajištěný vozový park. Obsahoval vůz určený k převozům, honosný pohřební kočár, bílý vůz, květinový vůz a dokonce i pohřební sáně. Některé archiválie z tohoto období vlastní naše rodina doposud, část je vystavena ve sjednávací kanceláři v Třebíči.

Když v roce 1950 došlo ke znárodnění pohřebních ústavů a bratři přemýšleli, co budou dělat dál, rozhodl nejstarší z nich: „*Zůstaneme a budeme dělat to, co umíme.*“¹⁵⁹ Díky tomuto rozhodnutí neopustit službu, kterou vykonávali, zůstala úroveň pohřbívání v Třebíči na vysoké morální úrovni i další desetiletí poté. S postupem času však do komunálních služeb přichá-

¹⁵⁷ JOURA Jiří, *Toulky starou Třebíčí potřetí*, str. 183

¹⁵⁸ Srov. JOURA Jiří, *Toulky starou Třebíčí potřetí*, str. 183

¹⁵⁹ Dle svědectví pamětníků.

zeli noví lidé, jimž byla původní idea zakladatele vzdálená stejně jako jeho víra a v konečném důsledku i úcta k životu. Jméno Vysibla však neztratilo svůj kredit a stalo se na třebíčsku synonymem pohřební profese.

Po restitucích v roce 1991 a po dlouhých úvahách došlo ke znovuotevření firmy pod názvem Pietas – Vysibla, který více akcentuje návrat k původním hodnotám a k odkazu zakladatele. Ač došlo k rozšíření nabídky i počtu kanceláří, stále vidíme své prarodiče ne jako technologicky překonaný prvopočátek, ale jako vzor opravdové důstojné služby.

ZÁVĚR

Smrt je tedy nevyhnutelná, měli bychom se naučit s ní počítat a brát ji jako přirozenou součást života. Pro nás křesťany je smrt branou do života věčného.

Pohřebnictví přitahuje svou blízkostí smrti. Zdá se býti tajemné až okultní. Při pohledu zevnitř najdete práci se zbídačeným lidským tělem. I ti nejotrlejší mohou pociťovat jisté zhnusení. I ti nejcitlivější mohou otupět. Zachovat důstojnost svou i zesnulého a pokoru před Božím dílem a dokázat projevít milosrdenství je úkol pro všechny, kdo v profesy pracujeme.

Milosrdenství jsem hledal a našel jej. Ať to byl Tóbit a jeho věrnost zákonu nebo sv. Josef z Arimatie, který poskytl hrob Kristu. Jejich následovníci z chevry kadiša dokazují stále, že judaismus není jen sbírkou různých zákonů a předpisů, ale živou vírou spojující národ s praotci, smlouvou ze Sinaje a hlavně s Bohem.

Mohamedovi následovníci dokazují, že kořeny ze kterých jejich víra vyrůstá, jsou v některých případech ve velmi podobné zemi jako ty židovské. I oni se milosrdně starají o své zemřelé bratry a odevzdávají je svému bohu.

Příležitost projevít milosrdenství skýtají chvíle kolem smrti hodně. I pokračování v tradici, která není snadná, je jistým milosrdenstvím ve spojení s předky.

Celou prací se mi stále vrací několik otázek. „*Prokazuji svou práci milosrdenství? Jedná se o skutek lásky nebo již svoji odměnu mám? Vždyť jsem za svou práci honorován.*“ Domnívám se, že skutek milosrdenství od skutku z „pouhé“ patřičnosti někdy oddělí jen drobnost. Dokážu-li přistoupit k zesnulému i pozůstalým s úctou a trpělivostí bez teatrálnosti a přetvářky. Budu-li pokorný a spatřím-li Krista ve svých bližních, pak budu milosrdný. I ta nejmenší služba může být přetvořena ve skutek milosrdenství.

Mé zaměstnání není příjemné, je náročné fyzicky i psychicky. Není větší nebo menší než jiné profese. Je zvláštní, je zvláštní právě přítomností mrtvých těl. Nejděsivější je definitivita konce. Nemocný trpí, umírá, ale stále je kdes ukryta naděje na zázrak. Mrtví jakoby naději neměl. Tak by to bylo, kdyby Kristus nad smrtí nezmátl. Díky němu máme nejen naději, ale přímo jistotu, že smrt není konec. Velikonoční duch křesťanského pohřbu mění smutek v pokoj.

V uších mi zní příběh jednoho katolického kněze, který vidí důstojnost lidského těla jako velký dar Boží: „*Jednou za mnou přišel před pohřbem jakýsi muž středního věku, mírně posilněn alkoholem, a řekl mi: „Tak jsem zvědavý, co o tom zemřelém řeknete. Nikdo ho tady neměl moc rád.*“

Myslím, že při pohřbu nemáme hodnotit život zesnulého. Soud naštěstí nepatří nám lidem. Ale při křesťanském rozloučení chceme vyjádřit naše přesvědčení, že každý člověk má svou velikou důstojnost. Ne sám ze sebe, ale od Boha. Naše úcta k zemřelému, náš soucit s pozůstalými a naše snaha o důstojný průběh rozloučení mohou být jednoduchým a jasným vyjádřením naší křesťanské víry a naděje. Víry v Boha, který je milosrdný. Po skončení pohřbu mi jednou kdosi řekl: „Víte, já na to nevěřím, ale myslím, že se to našemu zemřelému dědovi dneska muselo líbit. Pokud to teda viděl (...).“

Pohřbíváním mrtvých odpradávná lidé prokazovali úctu svým blízkým. Jako křesťané jsme vedeni příkladem věrného Tóbity a slovy našeho Pána Ježíše Krista k prokazování milosrdenství i těm nejnepatrnějším. Naší odměnou pak bude sám Kristus.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Prameny

BENEDIKT XVI., Encyklika *Deus caritas est*, Praha: Paulínky, 2008, ISBN 978-80-86949-41-3

BENEDIKT XVI., Encyklika *Spe salvi*, Praha: Paulínky, 2008, ISBN 978-80-86949-41-3.

Bible, Praha: Česká biblická společnost, 2002, ISBN 80-85810-30-1.

Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, ISBN 80-7113-089-3.

JAN PAVEL II., Encyklika *Dives in misericordia*, Slavkovice: Jiří Brauner, 2008, ISBN 978-80-86953-21-2.

Jeruzalémská Bible, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, ISBN 978-80-7194-289-3.

Katechismus katolické církve, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, ISBN 80-7192-488-1.

Kodex kanonického práva, Praha: Zvon, 1994, ISBN 80-7113-082-6.

Literatura

BIČ Miloš a kol., *Výklady ke starému zákonu V.*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, ISBN 80-7192-154-8.

BIČ MILOŠ, *Výklady ke starému zákonu I.*, Praha: Kalich, 1991, ISBN 80-7010-408-0.

BROŽ Jaroslav, „Ať žijeme, ať umíráme, patříme Pánu“, in *Communio* 4, 2012.

BROŽ Jaroslav, Moudrost k uzdravení. Setkání řecko-římské moudrosti s uzdravujícím mesiášským Učitelem – Kristem, in *Teologické texty 17*, 2006.

COHEN Abraham, *Talmud pro každého*, Praha: Sefer, 2006, ISBN 80-85924-49-8.

HAŠKOVCOVÁ Helena, *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*, Praha: Galén, 2007, ISBN 978-80-7262-471-3.

JOURA Jiří, *Toulky starou Třebíčí potřetí*, Třebíč: Amaprint-Kerndl, 2008, ISBN neuvedeno

KOTRLÝ Tomáš, *Pohřebnictví, Právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*, Praha: Linde, 2013, ISBN 978-80-86131-95-5.

- KREMER Jacob, *Budoucnost zemřelých*, Praha: Vyšehrad, 1995, ISBN 80-7021-142-3.
- NEŠPOROVÁ Olga, *O smrti a pohřbívání*, Brno: CDK, 2013, ISBN 978-80-7325-320-2.
- NEWMAN Ja'akov, SIVAN Gavri'el, *Judaismus od A do Z*, Praha: Sefer, 2009, ISBN 80-900895-3-4.
- Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, ISBN 80-7192-585-3.
- ONDRAČKA Lubomír, KROPÁČEK Luboš, HALÍK Tomáš, LYČKA Milan, ZEMÁNEK Marek, *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*, Praha: Cesta domů, 2010, ISBN 97-80-904516-3-6.
- ORLÍK Karel, *Zápas o zemi zaslíbenou*, Havlíčkův Brod: Ichtys, 1991, ISBN 80-85397-04-8.
- RÓŽYCKI Ignacy, *Boží milosrdenství*, Olomouc: Matice cyrilometodějská s. r. o., 1999, ISBN 80-7266-023-3.
- STEJSKAL David.; ŠEJVL Jaroslav, *Pohřbívání a hřbitovy*, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, ISBN 978-80-7357-680-6.
- SVOBODA Jiří A., *Paleolit a mezolit: Pohřební ritus*, Brno: Nadace Masarykiana, Scientia, 2003, ISBN 80-7204-292-0.
- SVOBODA Jiří, Kremace v legislativě kodexu z roku 1917 in *Sborník Katolické teologické fakulty*, Praha: Karolinum, 2003, ISBN neuvedeno
- STEJSKAL David.; ŠEJVL Jaroslav, *Pohřbívání a hřbitovy*, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, ISBN 978-80-7357-680-6.
- ŠPATENKOVÁ Naděžda a kolektiv, *Krizová intervence pro praxi*, Praha: Grada, 2004, ISBN 80-247-0586-9.
- ŠPIDLÍK Tomáš, *Ruská idea, jiný pohled na člověka*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 1996 ISBN 80-210-1710-7.
- ŠPIDLÍK Tomáš, *Věřím v život věčný, Eschatologie*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2007, ISBN 978-80-86715-93-3.
- UNGER Josef, *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1. - 16. století*, Brno: Scientia, 2002, ISBN 80-210-2849-1.
- Zákon č. 256/2001 Sb., zákon o pohřbívání

Internetové zdroje

HAZKARA o.s., *Projekt Kešet*. Ústí nad Labem. 2008?, [online]. [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://www.chewra.com/keshetnew/kweb/kategorie.aspx?kid=131>.

IMA. *Modlit se za zemřelé?* 2001. [online]. [cit. 2015-04-01] Dostupné z: <http://www.vira.cz/Texty/Glosar/Modlit-se-za-zemrele.html>

KOČÍ, Chaim. *Jak navázat aneb současná Chevra kadiša*. Praha. 2013. [online]. [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://www.maskil.cz/5773/8.pdf>

KRIŠTOFOVÁ, Ester. *Pražská chevra kadiša*. Praha. 2008. [online]. [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/175106/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Právnická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Dalibor Papoušek, PhD

Ministerstvo pro místní rozvoj. 2010. *Pohřeb a jeho organizace*. Praktické rady [online] [cit. 2011-12-22]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/Pohrebnictvi/Informace-Udalosti/Brozurka-Pohreb-a-jeho-organizace>.

Muslimové z Brna se postarali o pohřeb iráckého křesťana. [online]. [cit. 2015-04-01]. Praha. 2012. Dostupné z: <http://www.islamcz.cz/content/muslimove-z-brna-se-postarali-o-pohreb-irackeho-krestana>

Pastorační středisko arcibiskupství pražského. *Výklad jednotlivých prvků ve slavení pohřební bohoslužby*. 2015? Praha. [online]. [cit. 2015-04-01] Dostupné na: <http://www.liturgie.cz/pohreb/pohrebni-liturgie-krok-za-krokem/>.

RAHNER, Karl. *O křesťanském umírání*. Přeložil Jan Baxa (z německého originálu) [online]. [cit. 2015-04-01] 2001. Dostupné z: http://www.teologicketexty.cz/_scan/2001/03/090.jpg

SÁŇKA, Vladimír. *Umírání, smrt a pohřební rituály v Islámu*. [online]. [cit. 2015-04-01]. Praha. 2012. Dostupné z: <http://al-islam.cz/nezarazene-clanky/umirani-smrt-a-pohrebni-ritualy-v-islamu.html>

STEM/MARK. 2011. *Neumíráme tam, kde si přejeme*. [online]. *Cesta domů* [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://www.umirani.cz/prezentace-vyzkumu-neumirame-tam-kde-si-prejeme.html>.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Rozložení obřadů v regionech naší působnosti

V následujících řádcích se pokusím popsat situaci rozložení rozloučení se zesnulými v oblastech působnosti naší rodinné firmy. Jde o oblast Třebíče a přilehlých obcí ve srovnání oblasti Žďáru nad Sázavou a jeho přilehlých obcí.

Sledovaným obdobím v obou oblastech je srpen 2014 – březen 2015. Počet obyvatel Třebíče je k 1.1.2015 37 095, počet obyvatel Žďáru nad Sázavou k 1.1.2015 21 629. Grafická znázornění se zabývají rozložením kremací a uložení do hrobu zesnulých, jejichž pozůstalí požádali naši pohřební službu o zajištění obřadu. Počet zesnulých je v grafech uveden v procentech.

V Třebíči z celkového počtu úmrtí bylo 71% kremací a 29% uložení do hrobu.

Z celkového počtu kremací bylo 13% kremací bez obřadu, 65% kremací s občanským rozloučením a 22% kremací, jimž předcházelo rozloučení církevní.

Z celkového počtu uložení do hrobu 6% pozůstalých volilo uložení s občanským rozloučením a v 94% se jednalo o rozloučení církevní.

V celkovém součtu zesnulých tedy rozložení vypadalo následovně:

- 9 % kremací bez obřadu
- 46 % občanských kremací
- 16 % církevních kremací
- 2 % občanských uložení do hrobu
- 27 % církevních uložení do hrobu

Ve Žďáru nad Sázavou z celkového počtu úmrtí bylo 62% kremací a 38% uložení do hrobu.

Z celkového počtu kremací bylo 12% kremací bez obřadu, 54% kremací s občanským rozloučením a 34% kremací, jimž předcházelo rozloučení církevní.

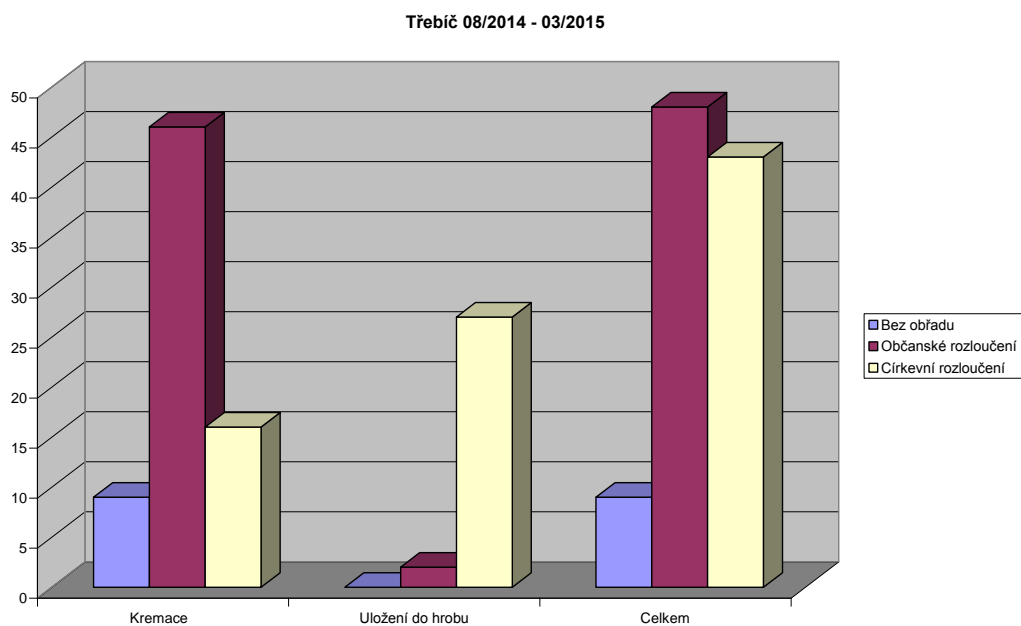
Z celkového počtu uložení do hrobu 100% pozůstalých volilo církevní rozloučení.

V celkovém součtu zesnulých tedy rozložení vypadalo následovně:

- 7 % kremací bez obřadu
- 34 % občanských kremací
- 21 % církevních kremací
- 0 % občanských uložení do hrobu
- 38 % církevních uložení do hrobu

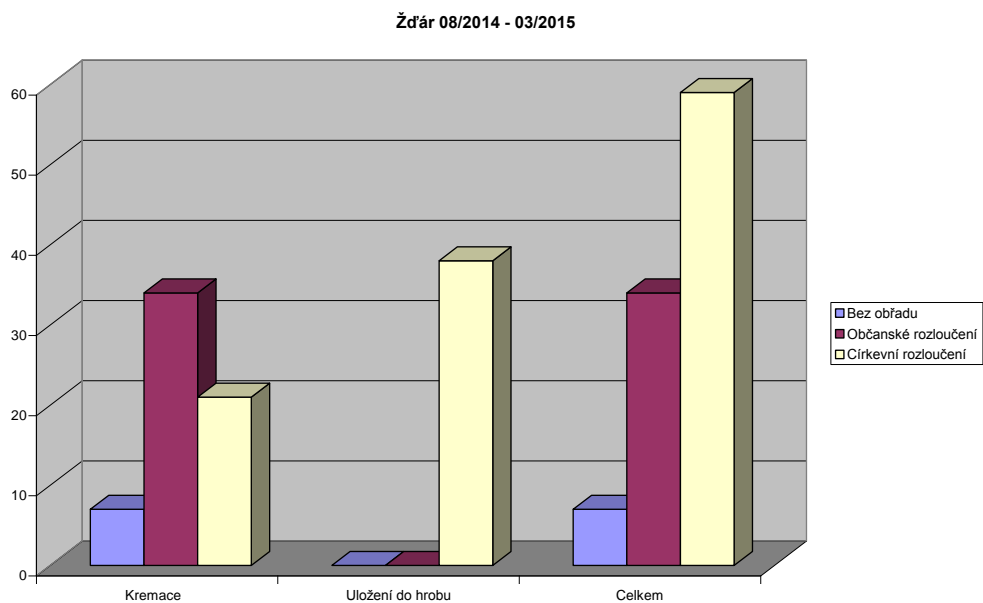
V oblasti žďárska převládají tedy rozloučení církevní nad těmi občanskými, v Třebíči a jeho okolí lidé preferují spíše rozloučení občanská.

Graf 1

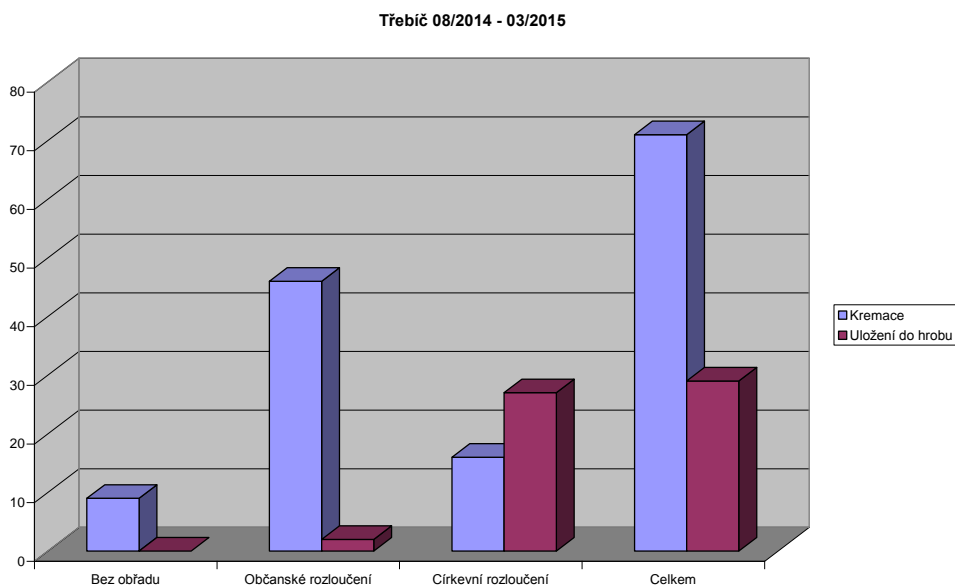
Graf 1 popisuje rozložení kremací a uložení do hrobu v Třebíči a přilehlých obcích. Zaměřuje se na rozloučení bez obřadu, které se v podstatě při uložení do hrobu v námi sledovaných oblastech nevyskytuje a je typické pro kremace. Porovnává poměr církevních rozloučení, občanských rozloučení a kremací bez obřadu. Můžeme tedy říci, že poměr církevních rozloučení a občanských rozloučení, pokud bereme v úvahu kremace i uložení do hrobu a nebereme v potaz kremace bez obřadu, je téměř vyrovnaný, přičemž mírně převládají rozloučení občanská.

Graf 2

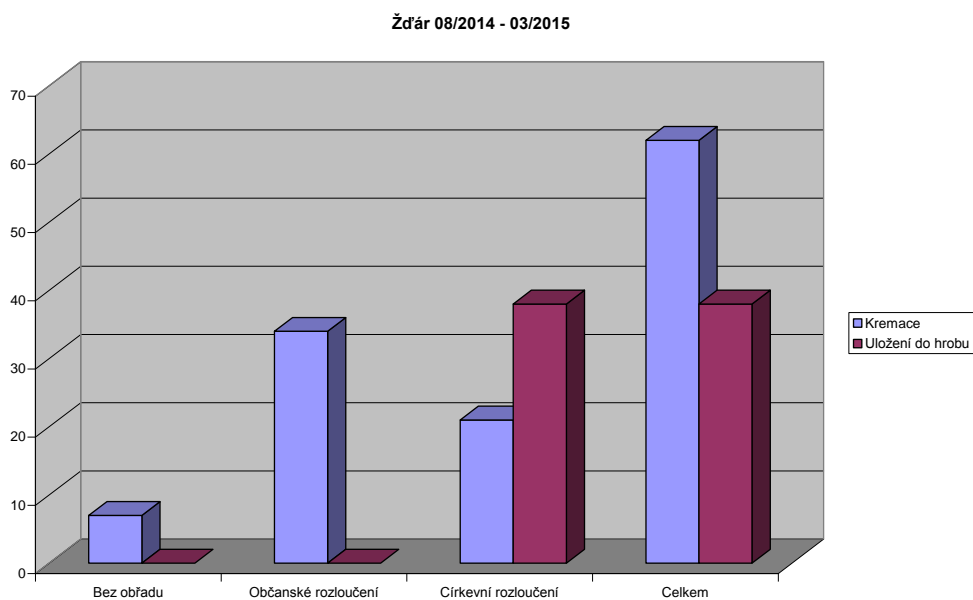

Graf 2 popisuje stejnou situaci jako graf 1, ale v lokalitě Žďáru nad Sázavou a jeho přilehlých obcích. Mapuje preferenci občanských rozloučení, církevních rozloučení a absenci obřadů v dané lokalitě. Zde můžeme pozorovat na rozdíl od třebíčska preferenci církevních rozloučení.

Graf 3

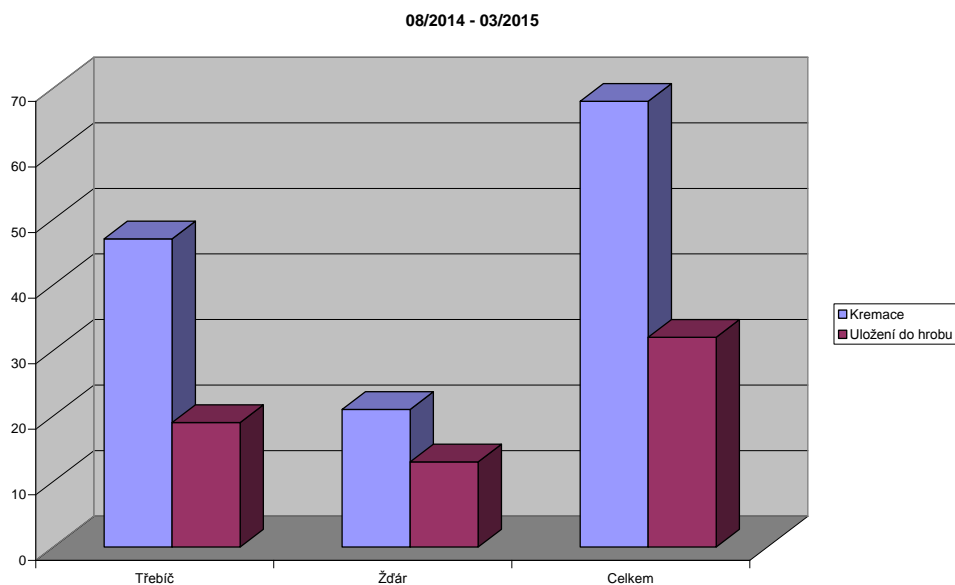

Graf 4

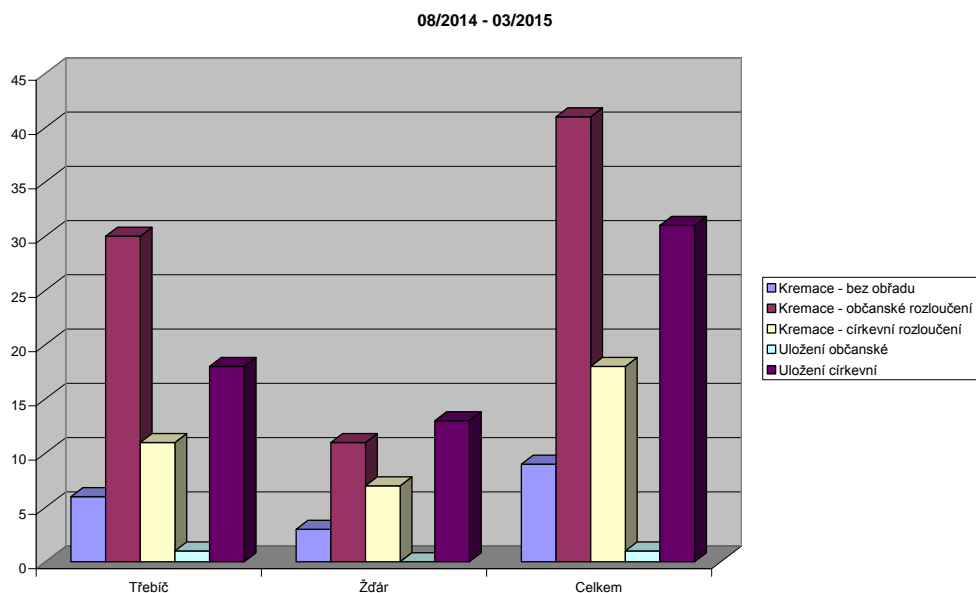
Graf 3 a graf 4 porovnává situaci daných oblastí. Zabývá se preferencí kremace před uložením do hrobu v závislosti na typu rozloučení. Můžeme vyčíst, že v obou oblastech u občanských rozloučení převládá kremace, zatímco po církevních rozloučení pozůstali preferují uložení do hrobu. Kremace však v celkovém počtu převládá.

Graf 5

Graf 5 srovnává lokality Třebíče a Žďáru nad Sázavou v poměru kremací a uložení zesnulých do hrobu. Lidé z Třebíče a jeho okolí se ke kremacím přiklání častěji než lidé ve Žďáru nad Sázavou a jemu přilehlých obcích.

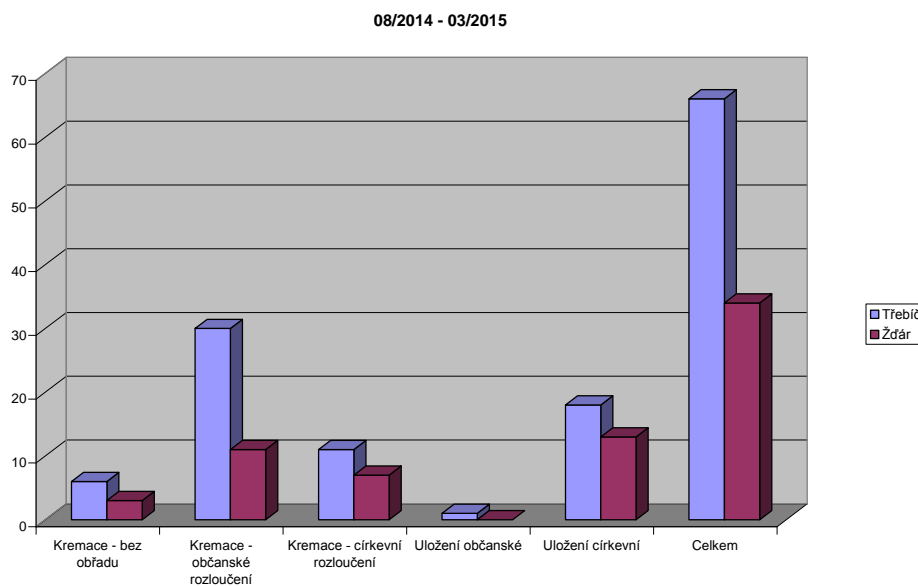
Graf 6

Graf 6 přináší celkové srovnání rozložení kremací bez obřadu, občanských kremací, církevních kremací, uložení do hrobu s občanským obřadem a uložení do hrobu, kterému předcházelo církevní rozloučení. V obou lokalitách se civilní rozloučení s následným uložením do hrobu buď nevyskytuje (Žďár nad Sázavou) nebo vyskytuje velice sporadicky (Třebíč a okolí). Největší oblibě se v Třebíči těší občanská kremace, ve Žďáru nad Sázavou potom uložení do hrobu, kterému předcházela církevní obřad. Za zmínku také stojí počet kremací bez

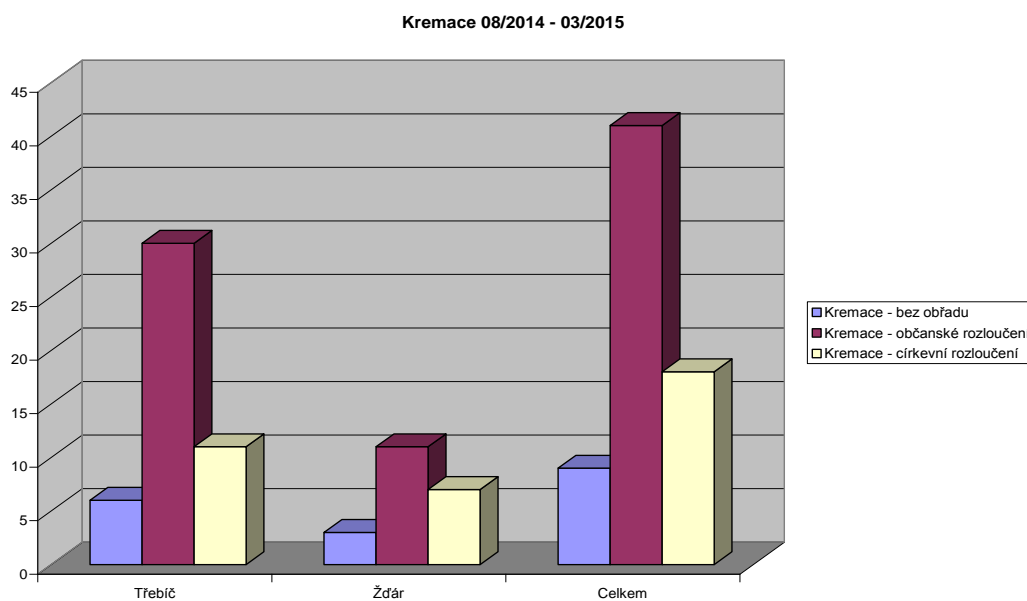
obřadu, které jsou v Třebíči hojnější. Nejčastějším typem rozloučení pak v součtu obou lokalit je kremace s občanským rozloučením.

Graf 7

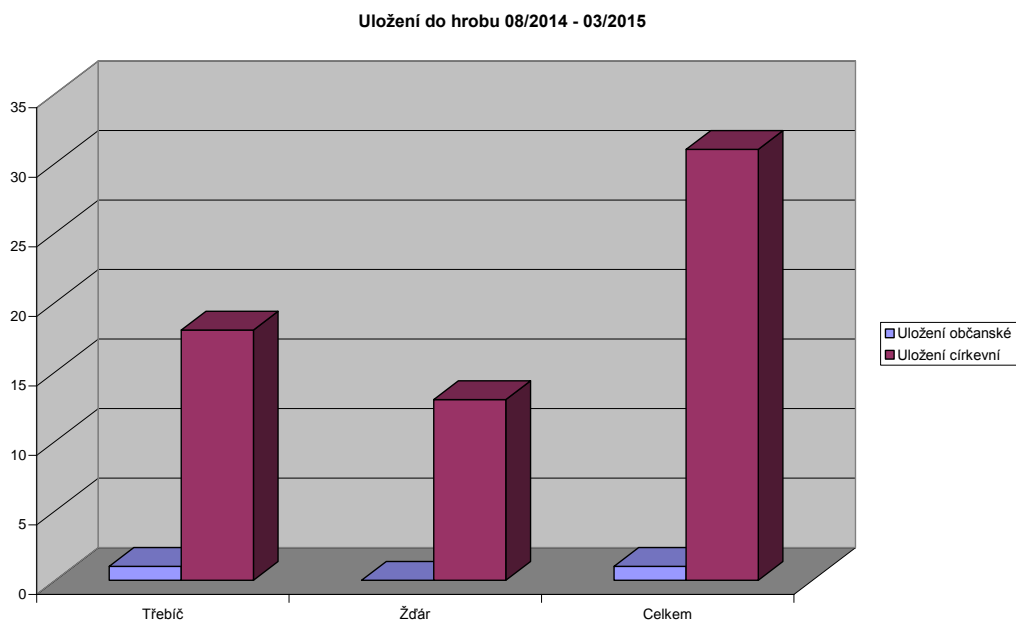
Graf 7 přináší přehledné porovnání sledovaných oblastí vzhledem k počtu typu rozloučení, které se v lokalitě koná.

Graf 8

Graf 8 mapuje pouze kremace, a to v jejich rozložení na kremace bez obřadu, občanské kremace a kremace církevní. Můžeme zde sledovat větší oblibu církevních kremací v lokalitě Žďár nad Sázavou než v oblastech Třebíče a jeho okolí.

Graf 9

Graf 9 se zabývá pouze uložením do hrobu v daných lokalitách. Zde lze vyčíst, že uložení do hrobu volí převážně věřící lidé, kteří se rozhodli pro církevní obřady. U nevěřících v podstatě uložení do hrobu vymizelo.

Příloha č. 2 – Pohřební vozy

Historický vůz z 20. let 20. století

Jeden z vozů používaných dnes

Annotations

In this work the author reflects on the act of burying the dead as an expression of corporal mercy. In the first part, he describes a Christian view of death and elaborates the meaning of mercy. Interpreting the story of Tobit, the author shows the beauty of God's faithfulness to his promises and commandments. Subsequent chapters describe Jewish burial customs, Islamic practice, and (following a brief historical excursion) the Catholic burial liturgy. The conclusion of the work consists in a description of burial places, cemetery architecture, and the author's family's experience caring for and burying the dead.

Keywords

Mercy, death, funeral, reverence, deeds of mercy, burying the dead, jewish burial practice, islamic burial practice, funeral liturgy, cemetaries, cemetary architecture.